

Mirko Bulat

NALAZI S DONJOGRADESKOG PRISTANIŠTA U OSIJEKU

I

U jesen 1960. godine građevno poduzeće Hidrotehnika iz Zagreba počelo je s radovima na usjeku za cestu na istočnom kraju donjogradskog Pristaništa u Osijeku. Nažalost, o tom Muzej nije na vrijeme obaviješten, nego tek na proljeće 1961. godine, kada je usjek gotovo već bio probijen, pa je preostalo samo da se prate završni radovi, i spasi što više nalaza i podataka. Tom prilikom skupljen je brojna i vrijedan arheološki materijal iz dugog razdoblja od kasnog brončanog doba do novijeg vremena; mnogo je materijala otišlo ranije sa izbačenom zemljom u Dravu, ali je i od toga nešto spašeno, no za te predmete naravno ne postoje potrebni podaci. Na ovom mjestu moramo ukazati, da su kasnije radnici Hidrotehnike u mnogome pružili pomoć kustosu muzeja, naročito drugovi Hitner, Sagolj, Mapoter, Jeličić, Ilibašić i drugi, a isto tako i muzejski suradnici Radanović, Hedl i Pinter, na čemu im svima ovom prilikom zahvaljujem.

Spomenuta cesta na tom mjestu, polazeći s područja Pristaništa na nižoj aluvijalnoj obali Drave, zavija prema jugu i uspinje se na višu diluvijalnu terasu, spajajući se s već postojećom cestom u Miljanovićevoj ulici. Cijelo to područje predstavlja uzvišenje, najvišu točku u Donjem gradu i uopće Osijeku, sa apsolutnom visinom od 92,50 m, tako da sekundarnu dravsku obalu nadvišava za oko 6 m. Tako je to mjesto i okolni povišeni teren pružao od davnina mogućnosti za naseljavanje, o čemu svjedoče i arheološki nalazi raznih epoha. Danas je taj odsjek dravske obale — od Carinarnice na zapadu do Miljanovićeve ulice na istoku — znatno izmijenjen ranijim radovima u više navrata za proširenje skladišnog prostora Pristaništa, koje se nalazi na nižoj terasi. Tom prilikom je na više mjesta uklanjana stara primarna obala, dok je na čitav gornji plato, od Miljanovićeve na istoku do Haukove ulice na zapadu, prošireno područje Bolnice. Ono je tako obuhvatilo i neke stare lokalitete, kao na pr. Kalvariju i Svilaru.

U neposrednoj blizini postoji više značajnih točaka, odakle potječu raniji nalazi u Muzeju Slavonije (dosad većinom nepublicirani) iz raznih razdoblja. Ovdje su nekada u blizini bile vodenice na Dravi, uz koje je na obali krajem XIX. st. nađen, prilikom ciglarskih radova na bivšoj erarskoj ciglani, halštatski nakit od fosilnih školjaka, životinjskih kostiju, staklene paste, gline, bronce i željeza, s tragovima gorenja, vjerojatno iz jednog uništenog halštatskog žarnog groba.¹ Na zapadnom kraju Pristaništa (Prometno skladište) izvršio je Arheo-

loški klub Mursa (ing. R. Franjetic i dr. J. Bösendorfer) 1934. godine iskop dimenzija 47 x 10 m, kojom prilikom su nađena dva skvrčena skeleta, zatim vjerojatno brončanodobni žarni grob djeteta sa šest posuda priloga, te drugi grob djeteta s tri posude, zatim četiri zemunice sa ostacima žitarica, posuda, kostiju i maza, a u mlađim slojevima ostaci ljevaonice željeza iz keltskog vremena, te preko njih ostaci rimske arhitekture.² Južno od toga, na području bivše »Kalvarije« (kasnije Prosektura bolnice, danas Ginekologija) nađen je 1936. godine latenski paljevinski grob i latenska keramika na dubini od 1,5 do 2 m;³ blizu tog mjesta nađena su 1971. godine kod kopanja temelja za Ginekologiju dvije latenske jame, veća ispunjena s gari, crnom zemljom, životinjskim kostima, ulomcima lijepa i tipične sive latenske keramike, a manja s gari, drvenim ugljenom, ulomcima isto takove latenske keramike, te s ulomcima manjih koničnih grafitnih posudica s tragovima rastaljene bronce i zgure.⁴ Još južnije od toga mjesta nađeno je 1961. godine kod produbljivanja podruma ispod Kirurškog odjela bolnice, mnoštvo ulomaka sive latenske keramike, i jedan grublji crni lončić s grbicama, nažalost u izmiješanim slojevima.⁵ S druge strane današnjeg Lenjinovog parka, odnosno južno od bolnice, nađene su kod kopanja temelja za »Topničku vojarnu« (danas Kasarna Narodnih heroja Slavonije) još 1895. godine dvije glinene latenske lončarske peći, nešto latenske keramike i dva keltska novca.⁶ Dalje, prema sjeveroistoku, kod bivše Svilare, spominje se jedno neolitsko naselje na brežuljkastom uzvišenju na obali Drave,⁷ dok su na istočnom kraju Vodeničke ulice, koja vodi od Miljanovićeve ulice prema Trgu Nikole Tesle, nađeni 1962. godine ulomci latenske keramike (nepublicirano). Na istočnoj strani toga Trga, na području Kožare, nađeno je 1935. godine kod kopanja temelja za jedno skladište mnogo ljudskih i konjskih skeleta, te u zapadnoj polovini kočarskog dvorišta mnogo ulomaka glinenih posuda i dvije lončarske peći od pečene zemlje.⁸ Južnije od toga, duž zapadne strane škole Bratstvo-jedinstvo, nađeni su 1970. godine ulomci lijepa, piramidalnih utega i kaneliranih bikoničnih posuda daljske kulture, te nešto južnije nekoliko latenskih i rimskih skeletnih grobova.⁹

Na taj način jasno se ocrta latensko naselje na uzvišenju uz obalu Drave od bivše »Kalvarije« na zapadu do Kožare na istoku, te pod njim vjerojatno halštatsko naselje i kasnobrončanodobna žarna nekropola; da su pojedini dijelovi tog šireg područja bili još i ranije naseljeni, svjedoče nam spomenuto naselje kod Svilare, i vučedolsko na području »Topničke vojarnе«.^{9a} To je ujedno bilo i jedno od glavnih nalazišta jednog od prvih istraživača Murse, majora Kramera, sedamdesetih godina prošlog stoljeća.¹⁰

Ovo je mjesto imalo dobre prirodne uvjete za razvoj naselja, jer je bilo već po prirodi zaštićeno od poplava i napada, te imalo u neposrednoj blizini izvor vode i važnu saobraćajnicu na Dravi, koja je također davala i dio hrane, o čemu svjedoče nalazi ribljih krljušti na ulomcima latenske keramike. Osim plodne okolice za razvoj naselja je nadalje važno bilo što je ovdje izlazio najkraći put preko Drave i baranjskih močvara, koji je spajao baranjsku lesnu terasu s ovostranom, i time srednju Evropu s jugoistokom. Nije stoga čudno da se je tu razvilo najvažnije naselje Slavonije kako u prethistoriji i rimskom dobu, tako i danas.

Dugotrajni kontinuitet naseljavanja uzrokovao je, međutim, i brojna oštećenja i gomilanje kulturnih slojeva na tom mjestu, tako da oni daju dosta zamršenu sliku, čije je prikazivanje i razumijevanje još više otežano posebnim

okolnostima, pod kojima je taj teren prokopan (kosi zavoj sa kosim stranama, koji se spušta na jednom kraju). Na taj način se iskop može podijeliti u većem na dva dijela: sjeverozapadni, dublji i jugoistočni, plići. Prvi ide pravcem zapad—istok, paralelno toku Drave, drugi okomito na taj smjer, t.j. pravcem sjever—jug, odnosno paralelno s Miljanovićevom ulicom. Prvi je dublji, jer polazi od nivoa poplavnog terena, na kojem su izgrađena pristanišna skladišta, dok se drugi uspinje, te je sve plići, i stoga se ovdje na južnom kraju ni ne pojavljuju donji slojevi, koji su dostignuti u zapadnom dijelu.

Sematski bi mogli navesti slijedeću detaljniju sliku slojeva i nalaza:

1. Zapadni dio — sjeverna strana (sektori I i III): noviji nasip, postrimski nasip, ostaci rimske zgrade 1, čiji su temelji ukopani u latenske jame, a ove u zdravicu.

2. Zapadni dio — južna strana (sektori II i IV): noviji nasip, postrimski nasip, rimska zgrada 2, latenske jame, brončanodobni žarni grobovi, ukopani u zdravicu sa nivoa nekadašnjeg tla i ispod nje siva močvarna glina, koja je dosegnuta jedino tu na južnom kraju, na dubini oko 4 m.

3. Istočni dio — zapadna strana (sektori VIII, X, XII): na sjevernom kraju vjerojatno austrijska jama s rimskim grupom, na južnom temelji velikih stupova od opeka rimske zgrade 3, pod novijim i starijim nasipom.

4. Istočni dio, istočna strana (sektori VII, IX, XI): velika jama s crnim muljem i grupom na sjevernom kraju i noviji i stariji nasip na južnom kraju (istočna je polovica, kako je naprijed rečeno, plića od zapadne, tako da su tu samo na sjevernom kraju, u samom zavoju — dosegnuti gornji dijelovi latenskih jama) (v. plan 1).

Sirina iskopa pri vrhu je na zapadnom kraju 16 m, a na istočnom 11,5 m, pri dnu na oba kraja 10 m, najveća dubina na južnom kraju zapadnog dijela iznosila je blizu 4 m, a ukupna dužina iskopa iznosi oko 60 m. Gornja površina tla je uglavnom ravna, jedino se zapadni dio neznatno spuštao prema zapadu, djelomice i zbog ranijih radova na tom terenu. Napominjemo ponovno da su zemlja i materijal iz sredine iskopa bili uklonjeni već ranije, dok još Muzej nije znao za te radove, tako da nalazi potječu uglavnom sa bočnih strana iskopa. U našem daljem izlaganju dati ćemo pregled nalaza po razdobljima, kako slijedi:

BRONČANODOBNI GROBOVI SA ŽARAMA

II

Najstarije tragove naseljavanja predstavljaju brončanodobni grobovi sa žarama, što se vidi po njihovom ukapanju u zdravicu ispod prvobitnog smeđeg površinskog sloja, koji je teško oštećen naknadnim ukopavanjem latenskih jama, te je sačuvan u neznatnim ostacima. Pojedini fragmenti kasnobrončanodobne keramike nađeni su i u gornjim, latenskim slojevima, a neke latenske jame sežu ispod nivoa brončanodobnih grobova, te prema tome možemo zaključiti, da je nakon brončanog doba tu došlo do znatnih poremećaja.

Nađena su u svemu dva žarna groba, čiji tip zasad nije moguće odrediti, i to otprilike na sredini iskopa, pod bliže nepoznatim okolnostima, jer su ih radnici već bili razorili kada je javljeno o njima, a čini se da su i ranije bili

već nešto oštećeni. Ipak se po pričanju radnika, kao i naknadnoj autopsiji, dalo ustanoviti, da je prvi grob nađen uz južnu stranu zapadnog dijela iskopa, nasuprot istočnog dijela rimske zgrade 1, na dubini ispod tri metra, i da se sastojao od velike glinene posude kruškastog oblika, rađene rukom, koja se kod vađenja potpuno raspala, ali je u Muzeju naknadno restaurirana. Prema pričanju radnika, oko posude je bila crna zemlja, a u njoj su se nalazile spaljene kosti i lubanja jelena, te mali glineni vrčić s drščicom, dok je pored nje bio ulomak ruba konične zdjele.

Drugi je grob nađen kasnije u neposrednoj blizini prvoga (par metara prema jugoistoku, i nešto dublje). To je bila velika žara slična prvoj, ali manja i bolje sačuvana. U njoj su bile spaljene kosti bez drugih nalaza, dok je pored nje bio ulomak manje glinene zdjele.¹¹

Grob 1:

1. Velika bikonična žara od crno pečene gline, tamne sivosmeđe boje, grublje fature i izrade (rađena je rukom). Na gornjem dijelu ramena ima dvije manje nasuprotne tunelaste drške, a na donjem dvije veće isto takove drške. Neukrašena je, osim što je donji dio bio nahrapavljen. Visina 35, promjer 34, otvor 24,5, dno 13,5 cm. Inventarni broj 7381,t.III,1.

2. Vrčić od crno pečene gline, sivosmeđe površine, bikoničnog oblika. Od sada oštećenog ušća do ramena išla je nesačuvana drščica, koja je naknadno restaurirana. Površina je neukrašena i pokrivena krečnom prevlakom. Nađen je, kako je rečeno, u žari 7381, zajedno sa spaljenim kostima i nesačuvanom lubanjom jelena. Visina 6,6, otvor 5, dno 2,5 cm. Inv. br. 7383,t.V,6.

3. Ulomak zdjele od crno pečene gline, crne boje, grublje izrade i fature, koničnog oblika, ušće izvraćeno i povijeno prema dolje te spojeno s ramenom nizom vertikalnih u sredini suženih tunelastih ručkica preko vrlo niskog i uvučenog vrata. Nesačuvano dno bilo je izgleda usko i ravno. Sastavljen je od više ulomaka, površina neukrašena. Visina 14, promjer 19,5, debljina 0,7 cm, Inventarni broj 7382, sl. 2, 1.

Grob 2:

1. Žara od gline, slična broju 7381, ali manja, od crno pečene gline, tamno smeđesive hrapave površine, neukrašena, osim što je donji dio ispod ramena pogrubljen horizontalnim širim potezima. Na najširem obimu su dvije horizontalne, sada oštećene nasuprotne tunelaste drške. Sadržavala je spaljene kosti bez drugih priloga, a sada je sastavljena od dvije uzdužne polovice, na koje se raspala prilikom nalaza. Visina 28, promjer 28, otvor 17,5, dno 12 cm. Inv. br. 7499, t. III. 2.

2. Ulomak ruba i dna zdjele od crno pečene gline, tamno sivosmeđe boje grublje fature i izrade, s površinom koja se, kao i kod drugih zdjela i vrčića, otire. Od ramena do izvraćenog ušća ide mala vertikalna drščica, kao i kod ulomka iz groba 1. Široko ravno dno ne može se spojiti s gornjim dijelom. Visina (sa dnom) 10, širina 11,5, dno 10 cm. Inventarni broj 7501, sl. 2, 2.

Posebno nađeni fragmenti:

1. Ulomak gornjeg dijela većeg grubljeg, gotovo valjkastog lonca, s malo zadebljalim kosim rubom i horizontalnom reljefnom letvicom s utiscima pr-

tiju (»prstenicom«), izvana tamnije smeđe do crne, iznutra svijetlo smeđe površine. Nađen naknadno u blizini groba 2, te mu je možda i pripadao. Visina 8,1, dužina 11,4, debljina 0,9 cm. Inv. br. 7501 c, sl. 1,1.

2. Ulomak izvraćenog ruba i zaobljenog gornjeg dijela većeg smeđeg grubljeg lonca s prstenicom, crno pečenog, hrapave površine. Nađen kod rušenja zemljane oznake u sektoru I, na dubini oko 3 m. Visina 7,9, širina 6,1, debljina 0,8 cm. Inventarni broj 7379 a, sl. 1, 3.

3. Ulomak uvučenog i koso kaneliranog ruba zdjele od crno pečene gline, sjajne tamno smeđe površine, nađen kao gore. Visina 6, dužina 7,5, debljina 0,9 cm. Inv. br. 7379 b, sl. 1, 4.

4. Ulomak niskog uvučenog ruba konične zdjele, zaglačane neravne crne površine, s malim horizontalnim jezičkom na presjeku ramena. Visina 6,7, širina 6,5, debljina 0,6 cm. Inv. br. 7379 e, sl. 1, 5.

5. Minijaturna konična posudica od crno pečene gline, sivkastosmeđe boje, vrlo grube fature i izrade te neravne površine, restaurirana od jednog ulomka. Visina 4, otvor 8, dno 3 cm. Inv. br. 7383 b, sl. 1, 2.

6. Ulomak gornjeg dijela šoljice od tamno sivo pečene gline, sjajne tamnosive površine i zaobljenog trbuha, s vertikalnom trakastom ručicom s izbočenim rubovima, kojoj se gornji dio valjkasto produžuje, i završava niskim koničnim dugmetom. Visina 6,5, širina 6, debljina 0,5 cm. Inventarni broj 7355 a, sl. 2, 7.

7. Ulomak ruba grublje eliptične šolje, izvana sivosmeđe, iznutra crne zaglačane površine, crno pečene, s trakastom povijenom ručkom trokutastog presjeka koja nadvišava rub. Na sačuvanom dijelu šolje uz početak ručke vide se ostaci plitkih i uskih horizontalno uglačanih kamelira. Visina 7, širina 2,3, debljina 0,5—0,9 cm. Nađen u crnoj zemlji u sektoru I. Inventarni broj 7355 b, sl. 2, 6.

8. Ulomak stijenke većeg grubog, crno pečenog lonca, svijetlosmeđe hrapave površine, s masivnom zakošenom jezičastom drškom. Nađen kao gore. Visina 6,9, širina 6,1, debljina 1,0 cm. Inventarni broj 7355 c, sl. 1, 6.

9. Izbočina stijenke posude u obliku grbice-roščića, gusto izljebljene sivkastocrne sjajne površine, veličine 3 x 3,4 cm. Inventarni broj 7379 e, sl. 2, 3.

Slučajno nađeni predmeti od bronce:

1. Dugoljasta igla s lukovičastom glavicom, gornja trećina igle zadebljana, vrat stanjen i ukrašen ukrštenim snopovima tanko urezanih crtica. Zeleno patinirana. Dužina 16 cm. Inventarni broj 7660, t. IV, 4.

2. Prstenčić (?) od tri reda brončane žice, namotana jedan iznad drugog, djelomično oštećen i grubo patiniran. Promjer 1,9, visina 0,55 cm. Inventarni broj 7674.

3. Udica od bronce, gore sploštena, dolje završava kukicom, zeleno patinirana. Dužine 2,3 cm. Inventarni broj 7672, t. IV, 6.

Ovi su nalazi izvanredno interesantni, iako im sticajem okolnosti djelimično nedostaju podaci o točnom mjestu i okolnostima nalaza. Ovdje možemo ukazati na neke analogije, pomoću kojih bi naše nalaze najstarije faze mogli bliže kulturno opredijeliti i datirati.

Žarne bi grobove, sudeći prema analogijama, mogli datirati u kasno brončano doba, u fazu II kulture žarnih polja međurječja Save—Drave po K. Vinski—Gasparini, odnosno u okviru grupe Baierndorf—Velatice, proširene iskonski u sjeverozapadnom dijelu srednjeg Podunavlja, koja je u svom starijem horizontu izvršila ekspanziju preko čitavog međurječja, zahvativši i naše krajeve i preslojivši ranije kulture ovog područja.¹² Tako za našu žaru iz groba 1 nalazimo najbliže analogije u velikoj žari iz groba 2 paljevinskog groblja faze II u Zagrebu — Vrapče,¹³ koja doduše predstavlja daljnji razvojni oblik žare prethodne, virovitičke grupe, ali je nađena zajedno s koso kaneliranom žarom grupe Baierndorf—Velatice.¹⁴ Slično bi važilo i za žaru iz groba 2, no za nju se ipak nisu mogle naći prave analogije, kao ni za mali vrčić iz žare 1, no koji bi svojim oblikom mogao nastavljati starije tradicije kulture grobnih humaka ovog područja. I ulomci zdjela iz oba groba, s niskim vratom i izvrćenim ušćem, spojenim ručkicama, pokazuje da vuku korijene iz starijeg razdoblja, čiji predstavnici nisu dosad kod nas fiksirani, no imamo ih u susjednoj Mađarskoj, na pr. u Szöregu.¹⁶ Donekle slične analogije imamo i u okviru kasnosrednjebrončanodobne istočnoslovačke pilinske kulture.¹⁶ Za ulomke rubova grubih lonaca s prstenicom i bez nje imamo na našem području analogije u materijalu koji pripada kulturnom krugu grupe Baierndorf—Velatice, odnosno fazi II međurječja, iz naselja kulture polja sa žarama u Novigradu na Savi; ovamo bi mogli pribrojiti i ulomak koso kaneliranog ruba zdjele.¹⁷

Ulomak zdjele s uvučenim rubom i jezičkom nema direktnih analogija, no zdjele s uvučenim rubom javljaju se pojedinačno već u nekropoli faze I u Virovatici.¹⁸ Analogije za ulomak šoljice s trakastom ručkom s valjkastim nastavkom i kalotastim završetkom nalazimo iz mnogo kasnijeg razdoblja, na pr. u fazi III c Donje Doline,¹⁹ pa čak i u Tompinom stupnju laten III u Budapest—Tabanu,²⁰ gdje vjerojatno dolazi kao survival ranijih tradicija.^{20a} Ulomak ruba šolje s ručkom trokutastog presjeka ima analogije u nepubliciranoj drški slične šolje Baierndorf-Velatičke grupe iz jame 5 na ciglani u Belom Manastiru, koja se čuva u Muzeju Slavonije,²¹ pa čak i u stratumu I Crvene Stijene kod Nikšića, koji je datiran u prijelaz Ha A u Ha B.²² Slične šolje i ručke postojale su uostalom i u samoj nekropoli Baierndorf.²³

U isti krug nalaza spada i ulomak stijenke masivnog grubog lonca s jezičastom drškom; slična, ali manja drška dolazi i na ulomku iz Novigrada na Savi.²⁴

Zanimljiv je fragment izljebljenog crnog rošćića-drščice, koji, međutim, svojim prisustvom ukazuje na vrlo važnu okolnost, međusobne doticaje nosilaca skupine Baierndorf-Velatice, proširene u zapadnom međurječju, i nosilaca mlađeg horizonta grupe Surčin-Belegiš, proširene uglavnom u Srijemu, Bačkoj i Banatu.²⁵

Brončana igla spada također u isto razdoblje, a ima analogije na pr. u Megyaszóu u Mađarskoj,²⁶ te na ciglani u Belom Manastiru.²⁷ Udica ima analogije u Boljaniću,²⁸ te kod Vöklabrucka u Gornjoj Austriji.²⁹ Oblik udice nije se do danas promjenio, pa se osječki »pecaroši« još i sada služe isto takvim, samo, naravno, željeznim udicama.

Iz ovog kratkog pregleda kasnobrončanodobnih nalaza na Pristaništu, mogli smo izvući važnu činjenicu da je na ovom mjestu postojala nekropola faze II kulture polja sa žarama sjeverne Hrvatske, (po K. Vinski), s jakim uticaji-

ma grupe Baierndorf-Velatice, koja bi zahvatala razdoblje od 1230. do 1100. pr.n.e., odnosno kasnije vrijeme Br D i Ha A 1 u srednjeevropskom smislu, t.j. razdoblje velikih nemira u jugoistočnoj Evropi i Istočnom Mediteranu, koji su baš i potekli najvjerojatnije s područja jugozapadne Panonije.³⁰ Brojni nalazi ostava te faze, naročito oko područja Slavonskog Broda, pokazuju da je i ovo područje imalo značajnog uticaja u tim događajima.³¹ Naselja i nekropole te faze su kod nas, nažalost, još slabo istražena, pa je ovaj nalaz žarnih grobova na Pristaništu utoliko interesantniji. Pojava nekih starijih i mlađih oblika ukazuje na problematiku, koja će se moći riješiti samo novim sistematskim istraživanjima.

LATENSKE JAME, LONČARSKA PEĆ I OGNJIŠTE

III

Latenske jame pojavljuju se, kako je rečeno, na dubini od oko 1,5 m do gotovo 4 m po cijeloj širini iskopa na zapadnom dijelu, i na sjevernom kraju istočnog dijela (sektor VII), dok ih dalje na istoku iskop nije dosegao. Prema tome zauzimale su dosta veliku površinu na kojoj su bile često tako gusto raspoređene jedna do druge, da su neke prelazile jedna u drugu. Osim toga mogu se razlikovati starije (dublje) i mlađe (pliće), koje su ponekad bile naknadno ukopane u starije. Kod najdubljih je dno bilo direktno ukopano u zdravicu, kod drugih u crnu zemlju, od koje se odvajaju tamnijom bojom. Nije međutim bilo uvijek moguće odrediti gornji nivo od kojeg su ukopavane, a sudeći po brojnosti i debljini slojeva, čini se da su bile u upotrebi dosta dugo. Što se tiče njihovih namjene, mogle su služiti naprije kao jame za kopanje zemlje, ili trapovi, koji su kasnije zatrpavani raznim otpacima, naročito pepelom. Ipak bi na nekoliko mjesta mogli računati i na ostatke poluukopanih jednostavnih nastambi od pruća, oblijepljenih glinom, na što nam na primjer ukazuju ulomci podnice od gline, i komadi maza u sektoru IV, velika hrpa ulomaka kućnog lijepa zapadno od rimske zgrade 1, na dubini od 2 metra, koja je imala debljinu 0,40 m, s kojima su nađeni i ulomci grafitirane latenske keramike te drvenog ugljena, kao i velika gomila drvenog ugljena i pečene zemlje, pomiješane sa životinjskim kostima i ulomcima latenske keramike, što je vjerojatno ostatak nekog ognjišta ispod sredine rimske zgrade 1 i južno od nje.

Moramo navesti i to, da su u gornje dijelove nekih jama na sjevernoj i južnoj strani zapadnog dijela iskopa (sektori III i IV) bili ukopani temelji rimskih zgrada, na sjeveru do znatne dubine. Veličina jama bila je prosječno 1 x 1 m, no bilo ih je i znatno većih. Tlocrt im je bio nepravilno kružan ili ovalan a dno zaobljeno.

Posebno se izdvaja razorena lončarske peć od pečene zemlje u jugoistočnom uglu zapadnog dijela iskopa (sektor VI), na dubini oko 3,2 m, od koje je bio djelomično sačuvan samo donji dio, potkovastog oblika, izgrađen od debelih niskih zidova od slabo pečene zemlje, i na njemu djelomično sačuvani ostaci podnice od slabo pečene sive gline sa širokim okruglim rupama i otiscima snopova trske s donje strane. Od gornjeg dijela, koji je vjerojatno bio kupolast, nije se ništa sačuvalo. Ispod podnice kao i u neposrednoj blizini peći bilo je dosta pepela, i nešto ulomaka tipične sive i grafitirane latenske keramike. Pošto je peć već ranije bila znatno razorena, a prostor oko nje prekopan, nije

moguće reći da li je, dok je bila u funkciji, bila ukopana pod nivo okolnog zemljišta, kao što se ne može ništa pouzdano reći ni o okolnim objektima, osim što se može navesti da je s njene sjeverne strane bio kompaktan sloj sivog pepela u širini oko 80 cm.

Na istočnom kraju sjeverne i južne strane zapadnog dijela iskopa (sektori V i VI), slojeve je presjekao i poremetio do dubine od gotovo 4 m, noviji rov za vodovod od obližnje crpne stanice na Dravi, pravcem sjever—jug, koji je oštetio i veći dio navedene lončarske peći.

Nalazi ovog razdoblja dosta su brojni, ali se sastoje uglavnom od ulomaka raznovrsne sive i grafitirane keramike, dok je od metalnih nađeno samo nekoliko sitnijih predmeta od bronce, vrh koplja i fibula od željeza, i naknadno jedan srebrni novčić. Pored toga nađeni su još veliki piramidalni utezi od gline, te brojni glineni pršljeni, zatim nekoliko ulomaka žrvnjeva od kamena, te ulomak staklene narukvice. Nađeno je i dosta životinjskih kostiju, naročito govčih, kao i dvije lubanje pasa, zatim riblje krljušti nalijepljene na unutrašnjost nekih posudica, te nešto školjaka i puževa, koji su možda također služili za hranu.

Značajno je da se u jamama ispod i pored rimske zgrade 1 pojavljuju ulomci ranocarske terra sigillate i svjetiljaka, kakovi uglavnom nisu poznati na terenu kasnije rimske Murse na mjestu Donjega grada, što bi ukazivalo na duži život »autohotnog« naselja na obali Drave, barem do u I. st. n. e., koje je nastavljalo stare tradicije, ali primalo i nove uticaje.

Keramika pokazuje veliku sličnost s onom sa nekropole na ciglani A istočno od Donjega grada,³² a također i s keramikom ostalih bližih i daljih latenskih nalazišta.³³ Faktura i izrada su joj uglavnom dobre, boja u prelomu većinom siva, dok je svega par ulomaka velikih lonaca i jedan ulomak zdjele u prelomu crvene boje, a nekoliko ulomaka boljih i grubljih većih lonaca i zdjela vuče na svijetlosmeđe. Inače se opaža velika raznovrsnost u nijansama sive boje, od sasvim svijetle do tamno sive, i u nekim slučajevima gotovo crne, te zapravo moramo računati s neke vrsti tamnijim premazom vanjske površine; isto važi za smeđaste primjerke.

Najčešće su zastupljeni ulomci sivih koničnih zdjela s izvraćenim rubom, niskim ugnutim vratom, više ili manje zaobljenim ramenom, te uskim prstenastim, ravnim ili malo uvučenim dnom. Ovi kao i slijedeći oblici vuku porijeklo od zdjela starijih kulturnih grupa ovog i susjednih područja, te imaju brojne analogije u bližim i daljim latenskim lokalitetima.³⁴

Slični su im ulomci koničnih zdjela s uvučenim rubom, koji su nešto rjeđi, dok se od bikoničnih zdjela pojavljuje samo par ulomaka. Po brojnosti dolaze zatim ulomci velikih jajolikih lonaca s ravnim prstenastim dnom i zadebljanim ušćem, ispod kojega je horizontalna reljefna linija (pitosi). Slični su im veliki jajoliki lonci kod kojih je ušće bilo znatno šire, profilirano i stopljeno s gornjim dijelom ramena (doliže). Kod treće vrste velikih lonaca vrat je bio znatno sužen, a ušće koso izvraćeno, dok su četvrtu vrstu, od koje su zastupljeni i manji primjerci, činili veći ili manji bikonični lonci dosta visokog vrata koji je završavao malo zadebljanim i izvraćenim ušćem. Dalje su još bile manje bikonične posude s koso izvraćenim ušćem, zatim velike grube, gotovo kuglaste posude, i na kraju vrčevi.

Zdjele su često ukrašene s nutranje strane uglačanim horizontalnim redovima valovnica, a samo jedan ulomak tamno smeđe fakture ima izvana uglačane kose nepravilne linije, pored dva reda valovnica i horizontalne linije iznutra. Od ostalih oblika posuda ukrašavani su naročito manji i veći jajoliki i bikonični lonci, i to sa raznim kombinacijama uglačanih i neuglačanih površina i valovnica. Ostali oblici, uglavnom, nemaju ukrasa, osim gornje površine ruba vrlo velikih grubih crveno pečenih jajolikih dolija, na kojoj se pojavljuje urezana valovnica, i jedne ručke vrča s uglačanim valovitim ornamentom.

Sivo posuđe rađeno je sve na lončarskom kolu, a da je rađeno na licu mjesta pokazuju, pored spomenute lončarske peći, još i neki ulomci posuda pokvarenih kod pečenja. Kao i kod zdjela, tako i kod većine drugih posuda mnogi oblici vuku porijeklo od starijih autohotnih, a neki se oblici s druge strane nastavljaju i u rimsko doba.

Grafitirana keramika — razni lonci s metličasto, mrežasto ili trakasto urezanim ornamentima, pokazuje finije i grublje izradevine. Prve (bolje) posude su crne ili tamnosive zbog velike primjese grafita, dok je grublje često više i nemaju, te su u raznim nijansama mrke, tamnosive i tamnosmeđe boje, u jednom slučaju i svijetlo smeđe. Kod jednog ulomka dna bio je prije pečenja plitko udubljen neki jednostavni znak, možda neko slovo primitivnog keltskog alfabeta? Posebno moramo navesti još i polovicu male konične posudice od grafita za lijevanje metala, koja dokazuje i takovu djelatnost na ovom mjestu u keltsko doba.

U nastavku dajemo izbor značajnijih primjeraka latenske keramike po vrstama, kako smo ih naveli.

1. Konične zdjele s izvraćenim rubom i ugnutim vratom

1. Polovica zdjele s dijelom prstenastog dna, svijelosive boje, slabije fakture, sada restaurirana, nađena u jami 2 s crnom zemljom (sektor III), na dubini oko 3 m. Promjer 19, visina 10,5 cm. Inv. br. 7453 a, t. V, 1.

2. Polovica manje zdjele s prstenastim dnom, sive boje, bolje izrade, sada restaurirana, nađena u jami 10 (sektor II), na dubini oko 3 m. Promjer 15,8, visina 5,2, dno 5,6 cm. Inv. br. 7506, t. V, 2.

3. Ulomak veće zdjele, sada restaurirane, tamnije sive boje, oštrog ramena i prstenastog slabo istaknutog dna, iz jame 6 (sektor VI), sa dubine oko 3 m. Promjer 29,4, visina 10,2. Inv. br. 7482, t. V, 3.

4. Zdjela svijetlo sive boje, restaurirana od više ulomaka, s manje ugnutim vratom i više zaobljenim tijelom, bolje fakture i izrade, iz lončarske peći (sektor VI). Visina 6,5, promjer 19,1, dno 6,3 cm. Inv. br. 7696, t. V, 7.

2. Konične zdjele s uvučenim rubom

1. Veći dio zdjele sive boje s uvučenim i prema unutra zadebljanim rubom, prstenastim i malo udubljenim dnom, nađen na dnu jame 10 s crnom zemljom i pepelom (sektor II) s drugim ulomcima latenske keramike. Promjer restaurirane zdjele 24, otvor 21,8, visina 8, dno 6,1 cm. Inv. br. 7392, t. V, 6.

2. Polovica slične manje zdjele sive boje, sada restaurirana, s dvije rupice, jednom na prstenastom dnu i jednom blizu ruba. Nađena u jami 8 (sektor IV), na dubini oko 3 m. Promjer 16,5, visina 5,5, dno 6 cm. Inv. br. 7576, t. V, 4.

3. Veći ulomak slične, nešto veće zdjele sive boje, s rupicom ispod ruba, iz jame 5 (sektor VIII). Promjer restaurirane zdjele 22, visina 7,1, dno 6 cm. Inv. br. 7426, t. V, 5.

4. Ulomak stijenke slične zdjele sive boje, ali je gornji dio s malo zadebljanim i uvučenim rubom nešto višlji, te se time približava bikoničnim primjercima. Nađen u sektoru IV. Promjer restaurirane zdjele 20,7, visina 5,9, dno 5 cm. Inv. br. 7697 a, t. V, 8.

5. Ulomak gornjeg dijela i ruba slične masivnije zdjele, izvana sive, iznutra smeđe grube površine, naknadno izgorio, nađen u crveno pečenoj zemlji u sektoru IV. Dimenzije 6,2 x 8,7 x 0,9 cm. Inv. br. 13847.

3. Bikonične zdjele neprofiliranog ruba

1. Ulomak gornjeg dijela veće grublje rađene zdjele, smeđe pečene, mrkosmeđe boje, s nizom nepravilnih kosih uglačanih linija na gornjem (nižem) konusu izvana, i dva reda uglačanih valovnica preko isto tako uglačanih horizontalnih linija iznutra. Iz sektora IV, spojen od dva ulomka, dimenzije 16 x 7 x 0,5 cm. Inv. br. 13846, t. VII, 7.

2. Ulomak gornjeg dijela sive zdjele sličnog oblika, ali bolje rađene, iz jame 10 (sektor II), sa dubine od 2,9 m, zajedno s drugim ulomcima latenske keramike. Dimenzije 14 x 7 x 0,7 cm. Inv. br. 13851.

3. Dva ulomka gornjeg dijela slične svijetlosive, bolje rađene zdjele, sa širom urezanom linijom na ramenu, i užom ispod ruba. Iz sektora IV. Dimenzije 19,5 x 3,7 x 0,5 cm. Inv. br. 13854.

4. Ulomak gornjeg dijela slične ali manje sive zdjele, sa urezanom linijom nešto iznad ramena, preko koje je na jednom mjestu probušena rupica. Faktura tamno siva, površina svijetlo siva. Iz jame 5 (sektor VIII). Dimenzije 9 x 7,5 x 0,6 cm. Inventarni broj 13853.

5. Ulomak stijenke slične zdjele, gornji dio smeđe, donji crne boje; malo iznad ramena je šira udubljena linija, dno je vjerojatno bilo prstenasto. Nađen u sektoru V. Dimenzije 8 x 11 x 0,7 cm. Inventarni broj 7697.

4. Jajoliki lonci sa zadebljanim rubom (pitosi)

1. Dva ulomka gornjeg dijela vrlo velikog lonca tamnosive boje, sa zadebljanim izvraćenim rubom i reljefnom linijom nešto niže. Iz sektora IV. Dimenzije 17,5 x 23,5 x 1 cm. Inventarni broj 13858.

2. Dva ulomka gornjeg dijela sličnog velikog lonca, izvana tamnosive boje. Na većem ulijepljen jako korodirani ostatak duguljastog željeznog predmeta. Iz jame 8 (sektor IV). Dimenzije 13 x 23 x 1 cm. Inv. br. 13857 a.

3. Ulomak gornjeg dijela sličnog velikog, izvana tamnosivog lonca. Iz sektora IV. Dimenzije 14 x 15,5 x 1 cm. Inventarni broj 13857 b.

4. Ulomak gornjeg dijela sličnog velikog lonca, izvana tamnosive, a iznutra svijetlosive boje. Iz jame 4 (sektor V). Dimenzije 11 x 21 x 1 cm. Inventarni broj 13860.

5. Ulomak gornjeg dijela sličnog manjeg sivog lonca, sa slabo vidljivom valovnicom uglačanom iznad reljefne linije. Iz sektora IV (dubina 3 m). Dimenzije 7,5 x 16,5 x 1 cm. Inventarni broj 13855, t. VII, 4.

6. Ulomak gornjeg dijela sličnog, ali manjeg i bolje rađenog lonca. Izvana također tamnije siva prevlaka, iznutra svijetlosiva osnova. Nađen u rovu za kanal ispod ceste u sektoru XII. Dimenzije 11 x 18 x 0,8 cm. Inventarni broj 13863.

8. Ulomak gornjeg dijela sličnog lonca smeđe boje, crno pečenog. Nađen pod rimskom zgradom 1. Dimenzije 6,5 x 9 x 0,6 cm. Inventarni broj 13865.

5. Jajoliki lonci s ušćem stopljenim s ramenom (doliže)

1. Ulomak gornjeg dijela vrlo velikog sivog lonca, s tamnije sivom prevlakom izvana, i širokim žlijebom s gornje strane stopljenog ruba. Iz sektora V, dimenzije 16,5 x 33 x 1,2 cm. Inventarni broj 7694 a, t. VII, 3.

2. Ulomak gornjeg dijela sličnog, ali manjeg lonca, smeđe pečenog i sa mrkosivom prevlakom izvana, te jednostavnije profilacije ruba. Nalazište kao gore. Dimenzije 7,7 x 19,2 x 1 cm. Inventarni broj 13867.

3. Ulomak gornjeg dijela manjeg i bolje rađenog sivog lonca, s tamnije sivom sjajnom prevlakom izvana, i neprofiliranim rubom. Nađen u sektoru I. Dimenzije 5 x 7,5 x 0,5 cm. Inventarni broj 13869.

4. Ulomak gornjeg dijela vrlo velikog crvenkasto smeđeg lonca, sa zrcima kreča u prelomu, i hrapave površine. Na širokom rubu odozgo urezana valovnica. Iz jame 8 (sektor IV), dubina 2,8 m. Dimenzije 15,5 x 13,5 x 1,2 cm. Inventarni broj 7491, t. VII, 8.

5. Ulomak gornjeg dijela sličnog smeđeg, ali grublje rađenog lonca, s ravnim gornjim dijelom stopljenog ruba. Nalazište kao gore, dimenzije 18 x 20 x 1,1 cm. Inventarni broj 7502, t. VII, 1.

6. Bikonični lonci s uskim grlom i izvraćenim ušćem

1. Gornji dio velikog svijetlosivog lonca, s tamnosivom prevlakom izvana, profiliranim izvraćenim ušćem, i dvije horizontalne reljefne linije na gornjem dijelu ramena, između kojih su uglačane grupe kosih linija. Sastavljen od više ulomaka, nađen u sektoru V. Sadašnja visina 13, promjer 33, otvor 11, debljina 0,8 cm; promjer čitavog ušća bio je oko 18 cm. Inventarni broj 7693, t. VI, 1.

Sličnim loncima pripadali su vjerojatno i slijedeći manji ulomci s raznim uglačanim ili urezanim ornamentima:

1. Ulomak ramena s mrkosivom prevlakom, i uglačanim vertikalnim ravnim i valovitim linijama između reljefnih linija, te ostacima kosih valovnica iznad toga. Nađen u jami 2 (sektor III). Dimenzije 9 x 8 x 0,8 cm. Inventarni broj 13872.

2. Ulomak gornjeg dijela većeg lonca tamnije sive prevlake izvana, s uglačanim kosim lučnim linijama i horizontalnim prugama. Nađen u jami 8 (sektor IV), dubina 3,5 m. Dimenzije 13 x 12 x 0,7 cm. Inventarni broj 13873.

3. Ulomak gornjeg dijela manjeg sivog lonca s malo izvraćenim rubom, tamnije sivom prevlakom i uglačanim ornamentima izvana, deformiran kod pečenja. Nađen u jami 1 (sektor I) s pepelom, crveno pečenom zemljom, gari, životinjskim kostima i ulomcima latenske keramike. Dimenzije 7,5 x 8,5 x 0,7 cm. Inventarni broj 13874.

4. Ulomak ramena i vrata većeg i boljeg sivog lonca, s uglačanim grupama kosih linija. Nađen u sektoru IV, dimenzije 7,5 x 11 x 0,9 cm. Inventarni broj 13875.

5. Ulomak gornjeg dijela sivog lonca s urezanim kosim mrežastim motivom između dvije reljefne linije. Nađen kao gore, dimenzije 5 x 7 x 1,2 cm. Inventarni broj 7693 b.

6. Ulomak ramena i vrata sličnog lonca smeđe fakture i površine, s urezanim cik-cak ornamentom. Dimenzije 5 x 7,8 x 0,7 cm. Inventarni broj 7693 c.

7. Bikonični lonci sa širokim recipijentom i izvraćenim ušćem

1. Polovica lončića sivosmeđe do crne boje, malo grublje izrade, dno malo udubljeno, sada restauriran. Iz sektora X, visina 7,6, promjer 10, dno 4 cm. Inventarni broj 7446, t. VI, 2.

2. Lonac sive do crnkaste boje, s prstenastim dnom i oblim donjim dijelom. Nađen u jami 10 (sektor II), dubina oko 2,7 m. Visina 19,5, promjer 19,5, otvor 13,5, dno 8 cm. Inventarni broj 7579, t. VI, 5.

3. Ulomak gornjeg dijela i ruba sličnog sivog lonca. Nađen u sektoru IV, dimenzije 8,5 x 10,5 x 0,5 cm. Inventarni broj 7695 a.

4. Ulomak oblog ramena i vrata sličnog sivog lonca, sa svjetlije sivom prevlakom izvana, i blažim prelazom između ramena i vrata, rub nedostaje. Nađen u sektoru III, dimenzije 10,6 x 13,4 x 0,7 cm. Inv. br. 7695 b.

5. Ulomak gornjeg dijela i ruba sličnog, ali minijaturnog svijetlosivog lončića. Nađen u sektoru IV, dimenzije 5,4 x 6 x 0,5 cm. Inv. br. 13876.

6. Ulomak sličnog sivog, ali nešto većeg lončića, s tamnijom prevlakom i uglačanim mrežastim ukrasom izvana. Dimenzije 4,5 x 6 x 0,5 cm. Inv. br. 13877.

7. Manji ulomak stijenke posude sivosmeđaste boje, s dvije uglačane valovnice. Dimenzije 5 x 8,3 x 0,7 cm. Inv. br. 7695 c.

8. Donji dio i prstenasto usko dno bikonične posudice, crno pečene, izvana smeđe, iznutra crne boje, dno probušeno. Nađeno u sredini rimske zgrade 1, u crnoj zemlji među temeljima, na dubini oko 3,2 m. Visina 4,7, promjer 10,6, dno 4,5 cm. Inv. br. 7386.

9. Ulomak gornjeg dijela (vrata i izvraćenog ruba) boljeg sivog lonca s uglačanim pravokutnikom izvana. Dimenzije 6,5 x 9 x 0,6 cm. Inv. br. 13891.

10. Ovamo bi mogli pribrojiti i ulomak gornjeg dijela svijetlo sive bikonične posudice sa sjajnom sivom prevlakom i ostatkom vertikalne ručkice, iz sektora X. Visina 5,1, promjer 6,5 cm. Inv. br. 13880, t. VII, 12.

8. Bikonične posude s koso izvraćenim ušćem

1. Ulomak gornjeg dijela finije sive posude s tamnije sivom prevlakom izvana. Nađen u sektoru IV. Visina 9, promjer ušća 16,5, debljina 0,7 cm. Inv. br. 13881, t. VII, 6.

2. Ovamo bi možda mogli pribrojiti ulomak ramena i vrata sivkaste posude, potpuno uništene površine i oštrog ramena, iz sektora IV. Dimenzije 9 x 11 x 0,5 cm. Inv. br. 13882.

9. Grube kuglaste posude sa širokim otvorom i koso izvraćenim ušćem

1. Ulomak gornjeg dijela velike grube posude, u prelomu crne, svijetlosmeđe hrapave površine, s udubljenom linijom na prelazu ramena u niski vrat. Nađen u jami 8 (sektor IV), na dubini oko 3 m. Dimenzije oba sastavna dijela: visina 9,5, promjer ušća 27, debljina 0,9 cm. Inv. br. 7463, t. VII, 2.

10. Vrčevi

1. Donji dio velikog sivog vrča, sastavljen od nekoliko ulomaka, izvana nešto tamnije siva sjajna prevlaka, ravnog dna s udubljenim kolobarom. Nađen u sektoru IV, sačuvana visina 15, promjer 22,2, dno 11,5, debljina 0,8 cm. Inventarni broj 7465 a.

2. Ulomak gornjeg dijela sličnog velikog sivog vrča, s tamnosivom prevlakom izvana, visokim valjkastim vratom s nešto izvraćenim ušćem, i velikom trakastom ručkom (druga nije sačuvana). Na vratu uglačana velika valovnica. Nađen u sektoru IV, dubina 1 m. Visina 17 cm, inventarni broj 7465 b, t. VII, 10.

3. Ulomak neprofilirane ručke sličnog sivog vrča, s uglačanim cik-cak ornamentom od grupa tankih nepravilnih linija. Nađen u sektoru V. Dimenzije 9 x 3,5 x 0,3 cm. Inventarni broj 13884.

11. Grafitirne posude

1. Tri veća ulomka velikog, blago koničnog lonca ravnog dna, s profiliranim gornjim dijelom (rub nije sačuvan), izvana tamno sivosmeđe, iznutra i u prelomu plavkasto crne boje, s primjesom sitnih zrnaca bijele i crvene boje. Izvana grupe koso urezanih ukrštenih linija. Nađeni u jami 10 (sektor II), na dubini oko 3 m. Dimenzije najvećeg: 20,5 x 21 x 1 cm. Inventarni broj 7503.

2. Ulomak gornjeg dijela sličnog ali manjeg lonca, s koso urezanim linijama na trbuhu, reljefnom linijom na ramenu, niskim ugnutim vratom, i nešto izvraćenim i zadebljanim rubom. Izvana crne, iznutra plavkastocrne boje. Nađen u sektoru IV, dimenzije 8 x 10 x 0,6 cm. Inventarni broj 13885, t. VII, 13.

3. Ulomak gornjeg dijela sličnog, ali nešto većeg i bolje rađenog lonca, izvana svijetlosive, iznutra tamnosmeđe boje. Trbuh ukrašen duboko žljebljenim vertikalnim linijama, na ramenu žlijeb i reljefna linija, vrat nizak i ugnut, rub visok i zadebljan. Nađen kao gore. Dimenzije 12 x 10,5 x 0,6 cm. Inv. br. 13886.

4. Zaobljeni donji dio, ukrašen koso urezanim nepravilnim linijama, i usko ravno dno vjerojatno jajolikog manjeg lonca, u presjeku tamno smeđeg, s crnom prevlakom izvana i iznutra. Sačuvana visina 5,6, promjer 10,7, dno 5,3, debljina 0,5 cm. Nađen u jami 8 (sektor IV). Inv. br. 7698.

5. Ulomak gornjeg dijela lonca sličnog broju 2, ali nešto većeg. Nađen kod lončarske peći u sektoru IV. Dimenzije 8 x 13,5 x 0,8 cm. Inv. br. 13888.

6. Ravno dno i ostaci donjeg dijela većeg lonca, tamno smeđeg sa sitnim zrnima u presjeku, te tamnosive boje izvana, a tamnosmeđe hrapave površine iznutra. Ostaci koničnog donjeg dijela ukrašeni duboko urezanim vertikalnim linijama, uz rub su dvije rupice, a ozdo je prije pečenja udubljen neki jednostavan znak (u obliku S sa koso precrtanim gornjim dijelom). Nađen u sektoru III. Promjer dna 12 cm. Inv. br. 7452.

7. Ulomak gornjeg dijela grubljeg većeg lonca, tamno sivog u presjeku s velikom primjesom krečnih zrnaca, tamnosmeđe boje izvana, a tamnosive iznutra, ukrašen nepravilnim prepletom od lučno povijenih traka od po četiri urezane linije. Nađen u jami 3 s pepelom (sektor III), na dubini od 2,8 m. Dimenzije 8 x 11,6 x 0,8, inv. br. 13889.

8. Ulomak gornjeg dijela još grubljeg lonca crne boje, sa gusto urezanim grupama horizontalnih i vertikalnih linija. Nađen u sektoru VI. Dimenzije 10 x 12,5 x 0,7 — 1,0 cm. Inv. br. 13890.

9. Ulomak gornjeg dijela sličnog ali manjeg grubo rađenog svijetlosmeđeg, gotovo jajolikog lonca, s vertikalno urezanim linijama ispod malo zadebljanog ruba. Vidljiva su brojna zrnca kreča, primjesa grafita nema. Nađen u sektoru I. Dimenzije 8,5 x 12,5 x 0,5 cm. Inv. br. 7354, t. VII, 11.

10. Ulomak donjeg dijela velikog sivog lonca ravnog dna, s kosim urezima i velikim postotkom grafita, nađen u crnoj zemlji ispod rimske zgrade 1. Dimenzije 12,5 x 14,7 x 1,2 — 2 cm. Inv. br. 7358.

11. Uzdužna polovica uske konične posudice od grafita za ljevanje metala s tragovima brončane patine iznutra. Visina 7, promjer otvora 4,4, debljina 0,5—1,5 (šiljato dno). Inv. br. 13916, t. VII, 9.

12. Nalazi u i oko latenske lončarske peći

Osim već naprijed spomenute sive zdjele, i ulomka grafitiranog lonca, ovdje su nađeni i slijedeći ulomci posuda:

1. Ulomak trbuha veće svijetlosive posude, utaknut u slabo pečeni i grubo oblikovani valjkasti »čep« (za zatvaranje otvora na podnici peći?) Dimenzije oko 9 x 6,5 x 0,7 cm.

2. Amorfnu ulomak veće tamnije sive posude (neuspjele kod pečenja). Dimenzije 7 x 6 x 1,2 cm.

3. Ulomak gornjeg dijela i izvraćenog zadebljanog ruba tamnosive konične zdjele. Dimenzije 12,6 x 4 x 0,5 cm. Inv. br. 7696 b.

4. Donji dio i prstenasto dno slične svijetlo sivkastosmeđe zdjele. Promjer noge 9,2 cm, sastavljen od dva ulomka. Inv. br. 7696 c.

5. Ulomak koničnog donjeg dijela i prstenastog dna veće i bolje tamnosive posude. Dimenzije 8,6 x 6,4 x 0,6 — 1,0 cm. Inv. br. 7696 d.

13. Deformirani kod pečenja

Pored već navedenog ulomka gornjeg dijela bikoničnog lonca s uskim grlom i izvraćenim ušćem, navodimo još dva ulomka posuda deformiranih kod pečenja, kao dalji dokaz lokalne keramičke produkcije:

1. Ulomak gornjeg dijela i ruba svijetlosive konične zdjele s izvraćenim rubom, nađen u sektoru IV. Dimenzije 7 x 17,5 x 0,5 cm. Inv. br. 7696 e.

2. Ulomak gornjeg dijela većeg jajolikog lonca sa zadebljanim rubom, tamnosive boje, s uglačanom valovnicom iznad reljefne linije. Dimenzije 8,8 x 5 x 1 cm. Inv. br. 7693 b.

ULOMCI RANO RIMSKE KERAMIKE IZ LATENSKIH JAMA ISPOD I OKO RIMSKE ZGRADE 1.

IV

1. Ulomak tanke stijenke od ravnog ruba do dna niske valjkaste čaše od sivo pečene gline, hrapave površine svijetlosive boje sa sitnim zrcima, i uskog ravnog, malo istaknutog dna. Visina restaurirane čaše 5,2, promjer 10,4, dno 3,5, debljina 0,2 cm. Nađen u jugoistočnom uglu rimske zgrade 1 u crnoj zemlji sa šutom i garom i ostalim niže navedenim ulomcima. Inv. br. 7365, a t. VIII, 3.

2. Sitni ulomci (6 komada) stijenke slične sive čaše, gotovo iste veličine, razlikuju se samo po udubljenoj liniji na ramenu. Inv. br. 7365 b.

3. Ulomak gornjeg dijela slične, ali nešto manje i gotovo crne čaše, s urezanom linijom na ramenu. Dimenzije 4,3 x 8 x 0,2 cm. Inv. br. 7365 c.

4. Ulomak donjeg dijela i dna slične crne čaše. Promjer dna 4,2 cm. Inv. br. 7365 d.

5. Ulomak stijenke i ravnog ruba fine bikonične čašice od svijetlocrveno pečene gline, crvene boje, s iznutra i izvana dolje naljepljenim zrcima gline, ukrašena ispod rubne crte plastičnim povijenim listovima. Nađen u sektoru I (iznad zapadnog dijela rimske zgrade 1). Dimenzije 4 x 4,5 x 0,1 do 0,3 cm. Inv. br. 7439.

6. Fragmentić stijenke fine čašice od bjelkaste mase, s reljefnim ljuskastim ukrasom, nađen u istočnom dijelu rimske zgrade 1. Dimenzije 2,5 x 3 x 0,2 cm. Inv. br. 7439 b.

7. Dva ulomka niskog valjkastog gornjeg dijela fine terra sigillatne čaše od svijetlo smeđasto pečene gline, sa sjajnom crvenom caklinom, s ostatkom koničnog donjeg dijela (tip Dragendorf 27). Visina restaurirane čaše 8, promjer i otvor 11,5, debljina 0,4 cm. Nađen istočno od rimske zgrade 1. Inv. br. 7333, t. VIII, 1 i t. IX, 7 i 8.

8. Ulomak iznutra malo zaobljenog donjeg dijela i prstenastog dna vrlo slične, samo nešto zdepastije terasigilatne zdjelice svijetlo smeđasto pečene gline, sa tamno crvenom prevlakom. Na dnu iznutra unutar urezane kružnice reljefni pečat u malom pravokutniku: DAS. SI. Nađen u jugoistočnom uglu

rimske zgrade 1, u crnoj zemlji i gari na dubini oko 2,4 m, sa nekoliko manjih ulomaka sličnih posudica. Sada restauriran. Inv. br. 7364, t. VIII, 2, t. IX, 9.

9. Ulomak donjeg dijela fine terra sigillatne plitice, od vrlo svijetlo pečene gline, sa finom crvenom prevlakom, stoji na niskoj i uskoj bikoničnoj nozi, potpuno ravan, odozgo udubljena kružnica (tip Drag. 3). Nađen kao gore, sa više sličnih ulomaka sličnih plitica, kao i ulomaka niskih profiliranih rubova takovih plitica. Na jednom ulomku dna ostatak pečata u stopalu: (M)VRRI. Inv. br. 7371, t. IX, 11—13 i 15—16.

10. Ulomak zaobljenog gornjeg dijela i ravnog ruba finije jajolike čašice, tankih stijenki, dobro pečene i tamnije crvene cakline, nađen kao gore. Dimenzije 4,9 x 4,7 x 0,3 cm. Inv. br. 7373, t. IX, 10.

11. Ulomak gornjeg dijela finije terra sigillatne bikonične čašice, dobro pečene, sa finom tamnije crvenom prevlakom. Nađen istočno od rimske zgrade 1. Dimenzije 6 x 3,8 x 0,4. Inv. br. 7364 b, t. IX, 6.

12. Ulomak gornjeg dijela i horizontalno izvraćenog ruba finije terra sigillatne polukuglaste zdjelice, dobro pečene, sjajnocrvene cakline, s poprečnim crticama na rubu. Nađen kao gore. Dimenzije 3,2 x 7 x 0,2 cm. Inv. br. b, t. IX, 4.

13. Ulomak gornjeg dijela i ruba vrlo slične zdjelice, nađen kao gore. Inv. br. 7507 b. Širina ruba 1 cm, dužina (nepotpuna) 10,5 cm, t. IX, 5.

14. Ulomak gornjeg dijela slične zdjelice s reljefnom spiralom ispod izvraćenog, ali neukrašenog ruba. Nađen kao gore. Dimenzije 5,2 x 2,2 x 0,2 — 0,4. Inv. br. 7507 d, t. IX, 1.

15. Ulomak ruba plitke zdjelice, malo uvučen, sjajnocrvene cakline. Izvana, gore, mali reljefni delfin. Nađen istočno od rimske zgrade 1. Dimenzije 7,5 x 2,2 x 0,2—0,4. Inv. br. 7373 b. t. IX, 2.

16. Ulomak gornjeg dijela boljeg jajolikog terra sigillatnog lončića s niskim vratom i nešto izvraćenim rubom, sjajnocrvene cakline. Nađen u sektoru IV. Dimenzije 6,1 x 5,1 x 0,5 cm. Inv. br. 7373 c, t. IX, 3.

17. Polovica niske valjkaste čaše s uskim ravnim dnom i ravnim rubom, glatke crvenkasto smeđaste površine, s tri horizontalno izljebljene linije na ramenu, gotovo identičnog oblika i veličine kao sive čaše br. 1—4. Nađena u sektoru IV, u crnoj zemlji, na dubini 1,6 m. Dimenzije restaurirane čaše: visina 6, promjer 9,5, dno 4,5, debljina 0,3 cm. Inv. br. 7496, t. XIII, 10.

18. Polovica donjeg dijela i dna vrlo fine posudice, svijetlosmeđe pečene, sa sjajnom tamnije smeđom prevlakom izvana i iznutra. Iznutra nalijepljena zrnca gline, izvana podijeljena na zone od kojih su šire ukrašene urezanim crticama, a uže prazne. Dno ukrašeno reljefnim koncentričnim kružnicama. Nađena u jami sa šutom u sektoru X. Dimenzije 9 x 4,5, dno 4,4, debljina 0,3 cm. Inv. br. 7395, t. XVIII, 7.

19. Gornji dio konične čaše od svijetlo-crveno pečene gline, s reljefnim ukrasom u nekoliko nejednako širokih horizontalnih pojaseva, koji se sastoji od niza vertikalnih crtica, zatim imitacije stijenke košare i natpisa: . . . VIVE NDVM.ESSE.NECESSARIO.CEDO.BIBER/O . . . i pčele na kraju, dalje šireg pojasa s nizom arkada unutar kojih su grozdovi, te ponovno košaraškog motiva. Nađen u sektoru I, na dubini oko 3 m. Visina 7,2, promjer 10, debljina 0,2 cm, sastavljen od više ulomaka. Inv. br. 7380, t. X, 1.

Ispod i pored temelja rimske zgrade u crnoj zemlji nađeni su i ulomci ranorimskih svjetiljaka od gline, također porijeklom iz sjeveroitalskih radionica prvog stoljeća. To su slijedeći primjerci:

1. Dva ulomka poklopca svjetiljke od fine svijetložućkasto pečene gline, sa tamno-smeđom prevlakom izvana, i reljefnom figurom nagog Dionisa s tirskom pored vinove loze unutar reljefnih koncentričnih kružnica. Dimenzije 8 x 6 x 0,2—0,4 cm. Inv. br. 7363, t. XVII, 1.

2. Više sitnih ulomaka tanjurića, zdjelica i kljunova sličnih svjetiljaka svjetlije do tamnije smeđe prevlake. Na jednom od njih su ostaci nekog reljefnog ukrasa. Ovi su ulomci nađeni zajedno s gornjim u jugoistočnom uglu rimske zgrade u crnoj zemlji sa šutom i gari, na dubini oko 2,4 m.

3. Ulomak tanjirića slične svjetiljke svijetlo-crvene boje, sa sjajnom smeđe crvenom prevlakom izvana, i erotskim prizorom unutar niza koncentričnih reljefnih kružnica. Nađen nešto istočnije, također u crnoj zemlji, na dubini od 2 m. Dimenzije 5,7 x 5,1 x 0,2 cm. Inv. br. 7429, t. XVII 3.

4. Ulomak također udubijenog tanjirića slične svjetiljke svijetlocrvene boje i prevlake, s figuricom krilatog Amora s lukom u visokom reljefu (sačuvana samo glava i desna ruka) unutar niza koncentričnih kružnica, i početkom pentagonalnog kljuna oivičenog volutama. Nađen u nasipu iznad rimske zgrade 1 i sastavljen od više ulomaka. Promjer 6,6, debljina 0,2 cm. Inv. br. 7448, t. XVII, 4.

5. Tanjirić s ostacima gornjeg dijela zdjelice i pentagonalnog kljuna slične, ali grublje rađene, sivo pečene svjetiljke, s tamnosmeđom prevlakom, i reljefnom figuricom pijetla, koji u jednoj nozi drži palmovu grančicu, te dvije rupice. Slučajan naknadni nalaz, dimenzije 8 x 5,5 x 0,2 cm, inv. br. 7534, t. XVII, 2.

OSTALI PREDMETI LATENSKOG PERIODA

V

1. Ulomci poda(?) od smeđe pečene zemlje, s tragovima pruća ozdo, nađeni na dnu latenske jame 8 u sektoru IV, inv. br. 7347.

2. Ulomak donjeg dijela kamenog žrvnja, sive boje, zrnate strukture, grubo građen, sa svih strana odlomljen, nađen u latenskoj jami 3 s crvenim pepelom, na dubini 2,6 m u sektoru III. Dimenzije 10 x 6 x 5 cm, inv. br. 7449 a.

3. Ulomak nekog alata od jelenskog roga, izgoren, grubo rađen, nađen kao gore. Dimenzije 7 x 4 x 1 cm, inv. br. 7449 b.

4. Uteg ili udarač od pješčenjaka crvenkaste boje, nepravilnog oblika, grube izrade, gore sužen i probušen. Nađen kao gore. Dimenzije 8 x 7 x 5,5 cm, inv. br. 7449 c.

5. Ulomak utega od kamena kao gore, nepravilno ovalnog oblika, na bokovima ima urezan horizontalni žlijeb. Nađen u sektoru IV, dimenzije 10 x 9 x 6 cm.

6. Kamena kugla bjelkaste boje, nepravilnog oblika i grubo rađena, vertikalno probušena, nađena u sektoru V u crnoj zemlji, na dubini od 2 m. Dimenzije 6 x 6 x 5 cm, inv. br. 7450.

7. Uteg od gline tamnosmeđe do crne boje, grube fakture i izrade, u obliku krnje četverostrane piramide, s jednom oštećenom stranom, gore poprečno probušen, nađen na dnu jame 8 u sektoru IV u sloju žute zemlje i gara, s ulomcima poda od pečene zemlje i latenskom keramikom, na dubini od oko 3 m. Dimenzije 14,5 x 11 x 12, gore 5,5 cm, Inv. br. 7346.

8. Uteg od gline smeđe do crne boje, sličan gornjem ali manji, nađen u sektoru V, na dubini oko 3 m. Dimenzije 7,7 x 7,6 x 8, gore 4,5 x 4 cm, inv. br. 7461.

9. Pršljen od gline, smeđe pečene, s oštećenom sjajnom crnom prevlakom, bikoničan, širok, nizak i splošten, ukrašen s jedne strane virovitim urezima, a s druge strane s dva reda urezanih lukova. Nađen u jami 1 u sektoru I. Visina 1,8, promjer 4, otvor 1,4 cm, inv. br. 7394.

10. Kolutić od gline tamno sive boje, prstenastog oblika, nađen u jami 3 u sektoru III. Dimenzije 1,5 x 3 cm, inv. br. 7451, sl. 2. 4.

11. Pršljen od gline, sličan broju 9, ali manji, svijetlosmeđe boje, ukrašen nepravilnim zrakastim urezima s obje strane; i preko njih urezanom kružnicom, slučajan nalaz. Dimenzije 1,3 x 2,8, otvor 1 cm, inv. br. 7709.

12. Pršljenčić od bijele mase, nepravilno bikoničnog oblika, malo oštećen, slučajan nalaz. Dimenzije 1 x 1,8, otvor 0,7 cm, inv. br. 7526.

13. Pršljen od gline, smeđe boje, bikoničan, s vertikalno urezanim linijama. Slučajan nalaz, dimenzije 2,5 x 4, otvor 1,5 cm, inv. br. 7752, sl. 2., 5.

14. Perla od tamnomodre paste trokutastog oblika, s bijelim okcima u vrhovima. Slučajan nalaz, dimenzije 1 x 0,6 x 0,4 cm.

15. Ulomak narukvice od stakla, svijetlomodre boje, u obliku plosnate trake s dvije izbočine, sastavljene od pet zrnaca, nađen u sektoru III, na dubini oko 3 m. Dimenzije 2,5 x 0,9 cm, inv. br. 7462.

16. Pojasna kopča od bronce, uska i duguljasta pravokutna pločica, jedan kraj sužen i završava dugmencetom, i ukrašen poprečnim urezima, na drugom sa suprotne strane kraći trn. Iz latenske jame na sredini zapadnog dijela iskopa, dubina 2,8 m, inv. br. 7500, t. IV, 1.

17. Članak astragalnog pojasa od »bijele bronce«, sa četiri šira i tri uža poprečna ispupčenja, savijen i grubo patiniran, slučajan nalaz. Dužina 5,5 cm, inv. br. 7490.

18. Prstenčić od deblje brončane žice s nalemljenim kuglicama u tri uzdužna reda, zeleno patiniran. Slučajan nalaz. Dimenzije 2 x 0,5 cm, inv. br. 7661, t. IV, 5.

19. Luk fibule od željeza, kopljastog oblika, nizak i duguljast, naprijed ostaci spirale(?), teško oštećen rđom, nađen u sektoru IV. Dimenzije 10 x 1,5 cm, inv. br. 7490.

20. Vrh koplja od željeza, teško oštećen rđom, s ostatkom šupljeg koničnog nasada s drvenim umetkom, i uskim dugačkim tijelom, nađen u sek-

toru IV na dubini 1,4 m, iznad sloja crveno pečene zemlje. Dimenzije 19 x 3 x 1,5 cm, inv. br. 7387.

21. Mali srebrni novčić s glavom s kacigom. Slučajan nalaz.

Ako tome dodamo još nekoliko ulomaka spirala brončanih fibula, bili bi time gotovo iscrpljeni nalazi iz ovog perioda, koji ukazuju na postojanje jednog dugotrajnog latenskog naselja, odnosno njegovog dijela na tom mjestu, koje ima veliku važnost za grad Osijek kao kolijevka prethistorijske, i kasnije rimske Murse. Time se s jedne strane, potvrđuju naslućivanja ranijih autora o važnosti ovog položaja,³⁵ dok s druge strane, dobivamo uvid kako u materijalnu kulturu Kelta koji su se ovdje naselili još krajem IV. st. pr. n. e., tako i u razvoj tog naselja sve do njegovog pada pod vlast Rima, kada krajem I. st. n. e. počinje nova faza u njegovoj povijesti.

Među najstarije predmete mogli bi ubrojiti članak astragalnog pojasa od bronce, koje su Kelti prihvatili od domaćeg stanovništva, i koji ima analogija na nekropoli na ciglani A istočno od Donjeg grada.³⁶ Među starije primjerke koje bi mogli datirati u III. stoljeće, a koji se nastavljaju i kasnije, mogli bi ubrojiti i neke primjerke koničnih zdjela s uvučenim rubom, dok su konične zdjele s izvraćenim rubom nešto mlađe te su u upotrebi kroz II. i I. stoljeće.³⁷ Bikonične zdjele neprofiliranog ruba s naglašenim dnom pojavljuju se, prema Todoroviću, sredinom II. st., kako bi mogli — i nešto kasnije, datirati i naše primjerke.³⁸ Jajoliki lonci sa zadebljanim rubom (pitosi), kao i oni sa sljubljenim rubom (doliže), pojavljuju se u drugoj polovini I. st. pr. n. e.,³⁹ dok se bikonični lonci sa širokim recipijentom mogu vezati za starije autohtone oblike, koji su postali obljubljeni i kod Kelta.⁴⁰

Vrčevi bi već mogli pripadati ranom rimskom periodu, dok bi grubi grafitirani lonci, vjerojatno, bili iz ranijeg perioda i mogli su biti, barem oni s većim procentom grafita, korišteni u metalurške svrhe.⁴¹ Na nešto kasniji period, odnosno na I. stoljeće pr. n. e., ukazuju i glačani ornamenti na keramici, kao i pojava smeđe, i kasnije, iako rjeđih, primjeraka crvene keramike, koja se pojavljuje u drugoj polovini I. stoljeća pr. n. e., a cvate na prijelazu u historijsku epohu.⁴²

Da je ovo naselje postojalo i u početnom razdoblju rimske dominacije, odnosno i u I. st. nove ere, pokazuju navedeni primjerci fine sjevernoitalske terra sigillate, svjetiljaka i drugih vrsta fine rano rimske keramike, koji imaju analogije u rimskim naseobinama I. st. u zapadnoj Panoniji, prije svega Ljubljani i Ptuju,⁴³ kao i u Srijemskoj Mitrovici i na Gomolavi.⁴⁴ Naročito je značajna konična čaša s natpisom, koja spada u grupu tzv. italskih ACO pehara i predstavlja vrlo rijedak nalaz u našim krajevima.⁴⁵

Iz svega bi mogli zaključiti da prvi tragovi keltskog naseljavanja na ovom području, kao i uopće na području Osijeka, potječu još s kraja IV. st., odnosno prije poznatog keltskog pohoda na Delfe 279. pr. n. e., i tu bi mogli možda uvrstiti ostatke kućnog lijepa i podnica te vatrišta iz najdubljih latenskih slojeva (oko 3 m). Nakon povratka jednog dijela Kelta s neuspjelog pohoda na Delfe, kada se na prostoru istočnog Srijema formiralo jezgro plemenskog saveza Skordiska, koje je u svoju uticajnu sferu uključio i šire oblasti, vjerojatno je na ovom važnom položaju na prijelazu preko Drave nastalo, novo utvrđeno naselje Kelta, koje je ujedno bilo i važan proizvodni i trgo-

vački centar. Kuće su mu mogle biti i dalje jednostavne konstrukcije, od pletera omazanog glinom⁴⁶ negdje u blizini, dok se ovaj prostor gotovo uz samu Dravu koristio za nasipavanje i neke druge svrhe, kako nam svjedoči i nalaz lončarske peći. Nekropola ovog naselja vjerojatno se nalazila na području ciglane A istočno od Donjega grada, čiji vremenski raspon odgovara uglavnom rasponu ovog naselja. Sigurnije bi zaključke mogli donijeti tek nakon sistematskih istraživanja i ostalih dijelova tog terena, koji ne bi bili vezani uz noviju građevinsku djelatnost.

RIMSKE ZGRADE I POPRATNI NALAZI

VI

Rimske nalaze kasnijeg perioda predstavljaju na ovom terenu temelji spomenute rimske zgrade 1, ukopani u latenske jame na sjevernoj strani zapadnog dijela iskopa (sektor III — plan 1), do dubine od 3 m, zatim ostaci rimske zgrade 2 na južnoj strani zapadnog dijela iskopa (sektor II), na manjoj dubini, kao i ostaci temelja velikih zidanih stupova na jugozapadnoj strani istočnog dijela iskopa (sektor XI, rimska zgrada 3). Nadalje imamo brojne nalaze ulomaka keramike, reljefne i glatke terra sigillate, stakla, svjetiljaka, sitnih koštanih, brončanih i željeznih predmeta itd. iz niza plićih jama s crnom zemljom, a naročito u sektoru V, gdje su bili povezani sa slojem crveno pečene zemlje, te iznad poda rimske zgrade 2. Pošto su gornji dijelovi rimske zgrade 1 bili već razoreni kad je počela kontrola terena, nije poznato da li je bilo u njoj kakvih nalaza (ranorimski nalazi iz jama ispod temelja su stariji), dok je rimska zgrada 2 otkrivena samo djelomično. Budući da je ovaj dio terena bio uništen, nije nam zasada ništa moguće reći o njihovom međusobnom odnosu, tim više što nisu bile na istom nivou. Moramo imati na umu da po nekim pretpostavkama ovaj dio donjodravске obale nije bio unutar bedema Murse, tj. da je sjeverni bedem Murse tekao južno od njega, ali je bio sa sjevera zaštićen Dravom, pa su i tu mogle biti u nekim razdobljima pojedine zgrade izvan užeg gradskog područja.⁴⁷

Rimska zgrada 1 bila je pravokutnog tlocrta, i podijeljena poprečnim zidovima na dvije veće i dvije manje prostorije (plan 1); pravac joj je bio sjeverozapad—jugoistok. Temelji su joj bili građeni od ulomaka zidne žbuke, crijepova i opeka neke starije zgrade, vjerojatno iz prve polovice II. st. razorene upadom Markomana u drugoj polovici tog stoljeća, kojoj se tu nisu našli tragovi, te manjeg grumenja škrljca, kakav se do nedavno dobivao u kamenolomu na sjeveroistočnom kraju Baranjske kose kod Batine, a sve je povezano bijelim malterom. Južni zid bio je sačuvan u cijelosti, dok nije jasno koliko se zgrada protezala prema sjeveru, a niti kakav je bio sjeverni zid, koji je ostao pod neotkopanim zemljištem. Sačuvana visina temelja bila je (prije početka radova na iskopu) vjerojatno oko 1 m, dok im je gornji dio sezao do oko 2 m ispod površine (t. II, 1 — zatečeno stanje — nažalost nije bilo moguće detaljnije ih istražiti). Srednji temelj pokazivao je slijedeću konstrukciju: odozgo prema dolje: 0,05 m ulomci crveno slikane žbuke; 0,35 m nepovezani ulomci velikih crijepova; 0,40 m grumenje bijelog maltera; 0,30 grumenje škrljca. Prostor između temelja bio je ispunjen

crnom zemljom s gari i spomenutim ranorimskim i latenskim nalazima, dok se ostaci poda, koji je, vjerojatno, bio preko toga, nisu našli.

Širina temelja je bila nejednaka: južni je mjerio 0,60, zapadni 0,45, i 0,40, istočni 0,65, srednji 0,66, a dva poprečna s njegove obje strane po 0,55 m. Južni i vanjski, zapadni, temelj nisu bili spojeni, nego je južni bio za 0,30 m kraći, za koliko je pak bio produžen zapadni, koji je na tom kraju imao nekoliko polukružnih opeka, vjerojatno kao podnožje nesačuvanog stupa. Na sjevernom kraju zapadnog temelja čini se da je bio neki otvor, moguće vrata prema zapadu, kakovima se drugdje nisu našli tragovi.

Zgrada se sastojala, kako smo spomenuli, od dvije veće prostorije sa strana, i dvije manje u sredini. Zapadna je bila dugačka 6,10 m, istočna 3,90, dvije srednje 1,55, odnosno 2,0 m, tako da je ukupna dužina iznosila 16,41 m. Sačuvana širina na zapadu je pak bila 2,80, na istoku 4,3, u sredini 4,75 (zbog zavoja). Najbližu, iako ne sasvim istovjetnu analogiju za raspored prostora imamo u jednoj skromnijoj vili rustici iz Rankovića kod Travnika, koja potječe iz kasne antike, ali je nije bilo moguće točnije datirati.⁴⁸

Druga zgrada, zapravo njen sjeverni kraj, nađena je na sredini južne strane zapadnog dijela iskopa (sektor IV), na razmjerno maloj dubini (0,80—1,20 m). Nije uspjelo ustanoviti plan ove zgrade, jer nisu nađeni nikakvi poprečni zidovi, već samo ostaci poda od prizmatičnih glinenih podnih kockica (t. XXII, 6) na podlozi od crvenkaste žbuke i ulomaka opeka i crijepova, sve ispod sloja nasute ilovače u dužini oko 4 m. Ispod toga je, također, bila crna zemlja s gari i latenskim ulomcima, a istočno od toga poda nađene su velike opeke, olovni zatvarač sarkofaga i ugao velike grubo oklesane mramorne ploče. Oko 7 m zapadno od tog poda nađena je druga podnica od maltera i ulomaka opeka, na dubini od 0,77 do 0,84 m, a ispod nje opet naizmjenični slojevi crne, crveno pečene i žute zemlje te pepela s latenskim nalazima.

Kako je i taj pod načinjen od ulomaka građevnog materijala neke starije zgrade, možemo i ovu zgradu datirati u nešto kasnije doba, možda u kraj drugog ili početak trećeg stoljeća.

Ostaci treće građevine nađeni su na jugozapadnom kraju istočnog dijela iskopa (sektor XI), gdje je na dubini od 0,35—0,75 m bio temelj velikog kvadratičnog stupa od šest redova velikih opeka (43,5 x 30 x 6 cm), povezanih bijelim malterom, na podlozi od tri reda grumenja vapnenca vezanih malterom, a ovi na sloju sitnijeg grumenja škriljca, pravcem SZ—JI, s površinom od 88 x 85 cm (t. II, 2). Sjeverno je bio debeli sloj nasutih ulomaka rimskih crijepova i opeka, od 0,35 do 1,20 m dubine, i još sjevernije, prema zavoju, crna zemlja s ulomcima rimske i novije keramike i drugim materijalom. Južno od stupa bio je sloj crveno pečene i žućkaste zemlje na istoj dubini, uglavnom sterilan. Prema pričanju radnika, ranije su u blizini tog mjesta (na sredini i istočnoj strani tog dijela iskopa) nađena još dva takova temelja stupova od opeka. U svome neobjavljenom rukopisu, koji se čuva u Muzeju Slavonije, osječki građevinski inženjer Radoslav Franjetić navodi da je na tom mjestu krajem prošlog stoljeća vidio tragove neke veće rimske građevine, za koju je pretpostavljao da je bila ostatak nekog kasnoantičkog usamljenog stražarskog tornja, te se možda radi o temeljima tog objekta.⁴⁹

Opis izbora građevinskog materijala

TEMELJI RIMSKE ZGRADE 1

1. Ulomci slikane zidne žbuke — na podlozi od svijetlosivog maltera od domaćeg dravskog pijeska, sa više ili manje kreča, a u nekim slučajevima i sa jakim primjesom sitnih zrnaca šljunka ili opeka, je 2—3 mm debeli sloj gipsa, i na njemu osnova u sjajnoj tamnocrvenoj, ružičastoj, žutosmeđoj ili bijeloj boji. Na jednom je ulomku sa sjajnocrvenom osnovom dio crnog polja uokvirenog svijetlomodrom i tankom bijelom prugom, na drugom ostatak zelenog vijenčića, na trećem bijeli cvijet; ružičasti ima širu crvenu prugu, žuti tanke zelene, a bijeli sive i crvene pruge; na jednom bijelom je ostatak stiliziranog smeđeg crteža; neki fragmenti pokazuju slikanje u dva navrata, tj. na staru slikariju je namazan novi sloj maltera i gipsa, i na to nova slika. Najveći je 12 x 10 x 5,5 cm, inv. br. 7343 a-1, t. XXIII, 1—11.

2. Dvije opeke od crveno pečene gline, u obliku četvrtine kruga, nađene na produžetku zapadnog temelja. Dimenzije 14 x 19 x 9 cm. Inv. br. 7342.

3. Ulomak crijepa s bočnom letvicom, crveno pečen, nađen u uzdužnom temelju. Dimenzije 9 x 12 x 5,3 (2,5) cm, inv. br. 7341 a.

RIMSKA ZGRADA 2

1. Ulomak velikog crijepa, sličan ranijem, ali bez žlijeba duž bočne letvice. Nađen ispod poda te zgrade, dimenzije 14,5 x 9 x 6,5 (2,4) cm, inv. br. 7341 b.

2. Prizmatične podne kockice s tragovima crvenog maltera, tamnocrvene gornje površine, nejednake veličine (12 x 3,6 x 3 cm), među njima i grupa takvih spojenih kockica. Potječu iz poda te zgrade. Inv. br. 7405, t. XXII, 6.

RIMSKA ZGRADA 3

1. Opeka od crveno pečene gline, grublje izrade, na jednoj strani udubljeni polulukovi. Dimenzije 42 x 29,6 x 6,4 cm, inv. br. 7525.

DRUGA MJESTA ISKOPA

1. Šesterokutne podne kockice, crvene boje, iz sektora VII, dubina 0,8—1,2 m. Veličina 5 x 4,8 x 4,5, odnosno 5,8 x 4,8 x 4,5 cm. Inv. br. 7405, t. XXII, 3.

2. Podna kockica u obliku dvopeka, od žučkastocrveno pečene gline, gornja strana crna, iz nasute zemlje u sektoru VI. Dimenzije 8,2 x 5(2) x 2,4 cm. Inv. br. 13892, t. XXII, 4.

3. Podne kockice od crveno, odnosno smeđe pečene gline, šesterokutne, iz crne zemlje u sektoru VII, dubina 1,2 m. Dimenzije: 6,3 x 7,3 x 4,7, odnosno 5 x 5,4 x 4,4 cm. Inv. br. 7342.

4. Podna kockica u obliku dvopeka, sive boje. Slučajan nalaz. Dimenzije 8,5 x 4,5 x 2,1 cm, inv. br. 7667.

5. Polovica velike opeke crvene boje, s reljefnim pečatom IMP u udubljenom pravokutniku, i dva udubljena luka. Nađena u rovu za električni kabel ispred vrata Miljanovićeve 1, nasuprot iskopu, na dubini od 1 m u nasutoj zemlji. Dimenzije 45 x 18 x 7 cm. Inv. br. 7427.

6. Ulomak »stropnog« crijepa, s valovitim snopovima urezanih linija, nađen u sektoru IV. Dimenzije 13 x 10 x 3 cm. Inv. br. 7341, t. XXII, 5.

7. Mala glinena cjevčica, s udubljenim srednjim dijelom. Dimenzije 10,2 x 6 cm, nađena u sektoru VII. Inv. br. 7367, sl. 24, 3, t. XIV, 12.

8. Ulomak zidne žbuke: preko pruga crvene, zelene, bijele i mrke boje nacrtana girlanda i vijenčić u bijeloj i smeđoj boji. Nađen u sektoru VIII, na dubini 1,5 m, 14 x 11 x 3 cm. Inv. br. 13946, t. XXIII, 2.

9. Ulomak ruba građevnog vijenca od bijelog mramora s crvenim žilama, straga grublje obrađen, sprijeda profiliran, nađen u jami u sektoru IV, na dubini 0,6 m. Dimenzije 12 x 5,2 x 6 cm. Inv. br. 7407, t. XXII, 2.

10. Ulomak profilirane ploče od bijelog mramora, straga neobrađene, okvir ukrašen stiliziranim biljnim ornamentom. Nađen u sektoru VI, dimenzije 16,5 x 16,2 x 5 (3,7) cm. Inv. br. 7345, t. XXII, 1.

OSTALI NALAZI OD KAMENA

1. Ulomak zdjele od bijelog mramora, s ravnim širokim dnom, ravnim rubom i horizontalnim izljevom, iznutra gladak, izvana hrapav, nađen u sektoru XI, na dubini od 0,3 m. Promjer 26 x 20, visina 11, dno 21, debljina 3 cm. Inv. br. 7505, t. XXI, 3.

2. Ulomak donjeg dijela žrvnja, od kamena zrnate strukture, sive boje, gore izbočen, surovo obrađen, nađen s ulomcima rimske keramike u jami s crnom zemljom i pepelom u sektoru VII, na dubini 1,2 m. Dimenzije 28 x 18 x 9 cm, inv. br. 7418.

3. Lijevi donji ugao natpisne ploče od sivkastog vapnenca, sastavljen od dva ulomka. Natpisno polje uokvireno udubljenom linijom, s ostatkom natpisa u četiri reda (početak nedostaje):

AN	AN(orum) . . . /M(iles)? LEG(ionis)/
II. AD	II. AD(IVTRI)
CIS	CIS
REM	REM

Ploča je straga odlomljena i grubo obrađena, a nađena je u sektoru IV, na dubini od 0,8 m, u crnoj zemlji. Dimenzije su 22 x 14 x 8,5 cm. Inv. br. 7419, t. XXI, 2.

4. Ulomak prednje strane gornjeg dijela žrtvenika od vapnenca sivkaste boje, uobičajeno profiliran, s ostatkom natpisa: LIBER/O.S(acrum)/... Nađen naknadno u sektoru IV, dimenzije 24 x 28,5 x 7 cm. Inv. br. 7690, t. XXI, 1.

Od navedenih predmeta ulomci crijepova, stropnih opeka, podnih kocica, opeka, kamene zdjele, žrvnja i glinena cjevčica predstavljaju standardne nalaze s područja Murse, pa se na njima ne bismo duže zadržavali. Nažalost, i fragmenti fresaka, odnosno njihovi crteži, su premali da bi se za većinu izvukle neke analogije; takvi su primjerci inače zastupljeni u muzejskoj zbirci sa drugih mjesta na terenu Murse. Ističe se fragment sa stiliziranim bijelim cvijetom, a posebno višebojni ulomak s impresionistički izvedenom girlandom i vijenčićem, po stilu sličan nekim ulomcima iz tzv. žutoljubičaste sobe u jednoj vili u Baláci u području Blatnog jezera u Mađarskoj.⁵¹

Ulomak nadgrobnog spomenika nekog pripadnika donjopanonske legije II Adiutrix, stacionirane inače od sredine II. stoljeća u Akvinkumu (Budimpešti), djeluje dosta rustično, pa bi ga mogli datirati možda u kraj II. stoljeća; nažalost nije nađen in situ, pa i to otežava datiranje. Ova je legija bila dosta povezana s Mursom kako po svojim odjelima koji su tu povremeno boravili, tako i po brojnim Mursijancima koji su u njoj služili.⁵² Ulomak prednjeg dijela are s ostatkom posvetnog natpisa Liberu, koji vjerojatno možemo datirati oko sredine II. stoljeća, pokazuje veliku popularnost ovog italjskog božanstva vegetacije u Slavoniji, iza kojeg se zapravo krije neko domaće slično božanstvo, čiji je to sada već peti spomenik sa područja Slavonije.⁵³

Opeka s pečatom IMP (Imperatoris) je već sedmi primjerak s takvim pečatom u Mursi, te vjerojatno ukazuje na carsku ciglanu, koja je tu radila u II—III. st., pa je u to razdoblje možemo i datirati.⁵⁴

OSTALI NALAZI IZ RIMSKOG DOBA

VII

Ostali nalazi obuhvataju razne vrste »crvene« i »sive« keramike, terra sigillatu, glinene svjetiljke, glinene figurice, ulomke staklenih posuda, koštane ukosnice, brončane, željezne i olovne predmete te novce, nađene uglavnom u sektorima VII i VIII, većinom u plićim jamama s nasutom zemljom, koje mogu potjecati iz antičkog, ali i iz novijeg doba. Ovdje se nismo u potpunosti držali podjele, koju je, za nalaze rimske keramike u Bosanskoj ulici, prema dr. Branki Vikić-Belančić dala dr. Danica Pinterović,⁵⁵ pošto njene sedme vrste (ocakljene keramike) ovdje uopće i nema, a praktično bi se to moglo reći i za keramiku grube fature, koje su rijetki primjerci ovdje uvršteni u sivu keramiku. Firnizirana keramika (osim ona s crnim firnisom) obrađena je već uglavnom kod ranorimske, a gotovo svi primjerci žute, crvene i smeđe kućne keramike, osim nekih traonika, vrčeva, pehara i amfora, su na razne načine bojani, pa makar i djelomično, a oblici im se uglavnom ne razlikuju. Stoga smo sve primjerke keramike podijelili u dvije glavne vrste, crvenu, u koju ulazi i žuta i smeđa, i sivu, u koju ulazi i ona crno firnizirana, a unutar toga dane su uže podjele po karakterističnim oblicima i drugim osobitostima, držeći se pri tom, koliko je bilo moguće, spomenute podjele.

CRVENA KERAMIKA

VIII

AMFORE

1. Gornji dio veće amfore crvenkaste boje, dug i uzak vrat s ljevkastru izvraćenim ušćem, i dvije vertikalne profilirane ručke, nađen istočno od rimske zgrade 1. Dimenzije 40 x 27, otvor 16 cm. Inv. br. 7340, t. XV, 2.

2. Gornji dio manje amfore crvenkastomedaste boje, ušće malo izvraćeno i višestruko izlježbljeno. Na visoki valjkasti vrat naslanjaju se dvije vertikalne koljenaste ručke, koje počinju na širokom oblom ramenu. Nađen u sektoru IV, na dubini oko 1 m. Visina vrata 9,5, otvor 7, ušće 9,5 cm. Inv. br. 7478, t. XV, 1.

3. Ulomak ruba velike amfore, crvenkaste boje, izvana udubljen pravokutnik s reljefnim retrogradnim pečatom: PACAT/I/. Nađen u jami u sektoru VIII, na dubini 1,2 m, u cennoj zemlji. Dimenzije 9,5 x 4 x 2 cm. Inv. br. 7435 a, t. XIV, 3.

4. Masivni rub velike grublje crvenkaste amfore, sa slabo otisnutim reljefnim pečatom u udubljenom pravokutniku: AVR.FI (?), nađen iznad istočnog dijela rimske zgrade 1, na dubini od 1,7 m u žutoj zemlji. Promjer 13,5, visina 6,5, debljina 1,5—2 cm. Inv. br. 7435 b, t. XV, 6.

5. Amforica svijetlocrvene boje, kruškastog oblika, s niskim prstenastim dnom, s početkom valjkastog vrata i dvije vertikalne ručke. Sastavljena od više ulomaka, nađena u crnoj zemlji sa šutom u sektoru VI, na dubini oko 1 m. Visina 17,5, promjer 20, otvor 6,5, dno 7,8 cm. Inv. br. 7476, t. XV, 3.

VRČEVI

1. Vrč od žućkastocrvenkaste gline, dno usko i ravno, s niskom prstenastom nogom, tijelo kruškoliko, vrat nizak i uzak, od ramena do ušća ide vertikalna koljenasta ručka. Prednji dio ušća u obliku trolista nedostaje. Nađen u sektoru V, istočno od rimske zgrade 1, na dubini od 1,5 m. Visina 19,5, promjer 13,5, dno 6, ušće 3,5 cm. Inventarni broj 7581 a, t. XIV, 10.

2. Ulomak kruškolikog donjeg dijela s uskom niskom nožicom prstenastog dna, finijeg crvenkastog vrčića sa sjajnom narandžastom prevlakom. Nađen u sektoru VI na dubini od 1 m. Visina 5,5, promjer 8,6, dno 3,8, debljina 0,4 cm. Inventarni broj 7351 a.

3. Ulomak donjeg dijela i malo istaknuto dno uskog i visokog svijetlo-medastog vrča bez prevlake. Nađen u sektoru IV. Visina 11,5, dno 4,2 cm. Inventarni broj 13893, t. XII, 11.

4. Ovdje bi mogli dodati i grlo finije crvenkaste boje, sa sjajnom narandžastom prevlakom, gore prošireno i profilirano, rub uvučen, s ostatkom širokog ramena, nađeno u sektoru I. Visina 10, promjer 5 cm. Inventarni broj 13894, t. XIII, 2.

5. Polovica trbuha bolje boce jajastog oblika, izvana sjajna crvena prevlaka i reljefna koso narezana traka ispod vrata (koji se nije sačuvao). Nađen s gomilom ulomaka rimske keramike u sektoru VIII, na dubini od 1 m. Dimenzije 17 x 13 x 0,6 cm. Inv. br. 7460 a, t. XIV, 11.

ZDJELE

1. Ulomak stijenke zdjele crvenkastožučkaste boje i prevlake, od prstenastog dna do malo zadebljanog ruba. Vrat nizak i valjkast, donji dio polukuglast, na ramenu udubljene linije. Sada restauriran. Nađen u sektoru VII, na dubini od 0,8 m. Dimenzije 15 x 10 x 0,5 cm. Inventarni broj 7339, t. XIII, 7.

2. Ulomci gornjeg dijela finije crvenkaste polukuglaste zdjele, sa sjajnom crvenkastom prevlakom i cik-cak ukrasom od udubljenih crtica. Nađeni u sektoru VIII, na dubini 1,2 m. Dimenzije tri spojena ulomka 7 x 9,5 x 0,5 cm. Inventarni broj 7422 a, t. XIII, 9.

3. Dva spojena ulomka gornjeg dijela slične crvenkaste zdjele, s nizovima vertikalnih crtica, izvedenih kotačićem, na ramenu. Nađen kao gore, dimenzije 6,6 x 12,8 x 0,6 cm. Inventarni broj 7422 b, t. XIII, 4.

4. Ulomak gornjeg dijela slične, ali nešto grublje rađene zdjele, sa sličnim ukrasom i mnogo svjetlijom sjajnom prevlakom. Nađen u sektoru III. Dimenzije 7,4 x 6,8 x 0,6 cm. Inventarni broj 7422 c, t. XIII, 3.

5. Ulomak gornjeg dijela slične, ali još grublje rađene zdjele, tamnije smeđaste do crne boje, sa vertikalnim klinastim urezima. Nađen u sektoru V. Dimenzije 6 x 6 x 0,9 cm. Inventarni broj 7422 d.

6. Ulomak gornjeg dijela bolje crvenkaste, gotovo kuglaste zdjele, s niskim valjkastim vratom i sjajnom crvenkastom prevlakom i nizovima crtica izvana, te tamno smeđom prevlakom iznutra. Nađen u sektoru VI. Dimenzije 7,3 x 10,2 x 0,6 cm. Inventarni broj 7351 b, t. XIII, 5.

7. Ulomak gornjeg dijela šire konične zdjele s izvraćenim ušćem, crvenkaste boje, s tamno smeđom mat prevlakom izvana i iznutra. Dimenzije 6,7 x 9,1 x 0,7 cm. Inventarni broj 7464 b, t. XIII, 6.

8. Ulomak gornjeg dijela veće i grublje konične zdjele, od svijetlosmeđasto pečene gline sa sličnom, loše sačuvanom caklinom i malo zadebljanim rubom (imitacija glatke terra sigillate, tip Drag. 18/31). Nađen u sektoru VI. Dimenzije 8,5 x 21 x 0,6—0,9 cm. Inv. br. 13895.

9. Dno vjerojatno isto takve crvenkasto pečene zdjele, s tamnosmeđom mat prevlakom i niskom koničnom nogom. Iznutra nečitljiv reljefni pečat u pravokutniku. Promjer noge 10 cm, gornjeg dijela 13 x 14,5 cm. Nađeno u sektoru IV, na dubini od 1 m. Inv. br. 7464 a.

10. Ulomak donjeg dijela grublje polukuglaste svijetlocrvenkaste zdjele, sa sličnom caklinom iznutra i grubljom izvana, te niskom prstenastom nogom. Nađen u sektoru VIII. Dimenzije 8 x 11 x 0,6 cm. Inv. br. 7422 e, t. XIII, 9.

TANJURI

1. Polovica širokog ravnog dna i ostaci niske kose stijenke s malo uvučenim rubom plitkog, nešto grublje rađenog tanjura svijetlocrvenkaste boje (u presjeku tanka crna pruga), sa slabo očuvanom crvenkastom caklinom iznutra, i na gornjem dijelu vanjske strane. Iznutra su oko središta urezane tri koncentrične kružnice. Nađena u sektoru VII, dubina 1,2 m. Visina 3,8, promjer 21,5, dno 18, debljina 0,6 cm, sastavljena od dva ulomka. Inv. br. 7416.

2. Polovica sličnog, manjeg i boljeg tanjura sa sjajnom smeđastom caklinom i manjom urezanom kružnicom iznutra, te isto takvom nemarnije nanesenom caklinom na gornjem dijelu izvana. Nađena u sektoru VIII. Visina 4, promjer 17, dno 13,5 cm. Inv. br. 7431.

3. Gotovo polovica sličnog tanjura, grublje fature i izrade, s tamno crvenom prevlakom iznutra, nađena u sektoru IV. Visina 4,4, promjer 16,5, dno 10,5 cm. Inv. br. 7457.

4. Sličan tanjur, crvenkastosmeđaste boje, restauriran od tri ulomka. Nađen u sektoru V, dubina 1,5 m. Visina 4, promjer 21, dno 15 cm. Inv. br. 7582, t. XV, 7.

5. Ulomak više zaobljene stijenke i neznatno istaknutog dna sličnog tanjura, svijetlosmeđasto-crvenkaste fature te žućkastosmeđaste cakline s tamnije smeđim vertikalnim prugama iznutra. Nađen u sektoru I. Dimenzije 10 x 8,5 x 0,6 cm. Inv. br. 7416 b, t. XVI, 3.

VOĆNE POSUDE («KADIONICE«)

1. Veliki dio stijenke gornjeg koničnog dijela veće i grublje takove crvenkaste posude s ostacima bijelog premaza izvana, i tamnije smeđe do crne boje iznutra, u presjeku crna pruga. Vanjska strana je ispod ravnog nareckanog ruba ukrašena plastičnom valovnicom, zatim s dva slično nareckana ispupčenja, i na kraju, oko početka nesačuvane noge, s reljefnom slično zasječenom užom trakom. Nađen u istočnom dijelu iskopa, sačuvana visina 12, promjer (nepotpuni) 17,5, debljina 0,5—1,4 cm. Inv. br. 7349, t. XVI, 1.

2. Dno gornjeg dijela slične ali nešto bolje i veće, crvenkaste posude, sa ostacima sličnog ukrasa i bijelog premaza. Nađeno u sektoru IV, na dubini od 0,8 m. Promjer 11,5 cm, inv. br. 7404.

3. Dno gornjeg dijela i početak uže šuplje noge slične bolje crvenkaste posude, s ostacima sličnog ukrasa i bijelog premaza, nađeno u sektoru IV. Dimenzije 8 x 7, promjer noge 3,6 cm. Inv. br. 13897.

4. Dno gornjeg dijela i niska šuplja noga sa širokom stajnom plohom, koja je odozdo šire izljebljena, slične smeđaste posude, s ostacima bijelog premaza, ali bez ukrasa. Nađeno kao gore, sačuvana visina 7,8, promjer stajne plohe 8,9 cm. Inv. br. 13898, t. VIII, 5.

5. Zdjelica slične ali finije crvenkaste posude s ostacima bijelog premaza, nareckanim rubom i tri horizontalna, također, nareckana, ispupčenja. Nađena u sektoru VI u crnoj zemlji s ulomcima rimskih opeka i crijepova, te životinjskih kostiju, na dubini preko 1 m. Sačuvana visina 5,5, promjer 10,6 cm. Inv. br. 7458, t. VIII, 4.

TRAONICI (RAJBŠALE)

1. Polovina traonika, svijetložute boje, s horizontalno izvraćenim rubom, izljev nije sačuvan. Nađen u jami u sektoru VII. Dimenzije 35 x 20, dno 16, debljina 2 cm. Inventarni broj 7357 a.

2. Sličan prethodnom, restauriran od više ulomaka, ispao kod rušenja terenske oznake na zapadnom kraju zapadnog dijela iskopa. Visina 9, promjer 33, dno 14 cm. Inv. br. 7377, t. XV, 5.

3. Rajbšala kupastog oblika, svijetlocrvenkaste boje, dublja i uža, dno nezatno istaknuto, rub izvraćen, ali uži i dosta oštećen, izljeva nema. Restaurirana od više ulomaka, nađena u sektoru I, na dubini od 1 m. Visina 11, promjer 28, dno 11,5 cm. Inv. br. 7438, t. XV, 4.

4. Ulomak gornjeg dijela rajbšale od svijetlocrvene dobro pečene gline, s tamno crvenom prevlakom na nutarnjoj i gornjoj strani izvraćenog ruba. Nađena u sektoru IV, dimenzije 12 x 15 x 0,9 cm. Inv. br. 7699 a, t. XVI, 2.

JAJOLIKI LONCI S UŠĆEM STOPLJENIM S RAMENOM (DOLIJE)

1. Ulomak gornjeg dijela i malo izvraćenog ruba većeg crevenkastosmeđastog lonca, grublje rađenog, s ostatkom plitko urezanih snopova horizontalnih linija i valovnica na ramenu, nađen u istočnom dijelu iskopa. Dimenzije 13 x 17 x 1 cm. Inv. br. 7348, t. XIV, 6.

2. Ulomak gornjeg dijela sličnog lonca, crvenkaste boje, rub prevučeni crnom bojom, na ramenu urezani snopovi horizontalnih linija i valovnica, nađen u sektoru VIII, na dubini od 1,2 m. Dimenzije 18,6 x 24,5 x 0,7 cm (spojen od dva ulomka). Inv. br. 7421, t. XIV, 1.

3. Sličan ulomak sličnog, ali nešto manjeg lonca više smeđaste boje. Nađen u sektoru IV, dimenzije 6,5 x 19 x 0,5 cm. Inv. br. 7421 b, t. XIV, 4.

4. Sličan ulomak nešto masivnijeg lonca s malo jače izvraćenim rubom, i izrazitije crvene boje, s ostacima crnog premaza na gornjem dijelu. Nađen u sektoru VIII, dimenzije 6 x 17 x 1 cm. Inv. br. 7421 c, t. XIV, 2.

5. Ulomak gornjeg dijela sličnog lonca smeđaste boje, rub više zakošen, na ramenu ostatak snopa horizontalno urezanih linija. Nađen u sektoru III, spojen od dva ulomka. Ukupne dimenzije 7,5 x 21 x 0,5 cm. Inv. br. 13899, t. XIV, 5.

6. Ulomak gornjeg dijela sličnog lonca, svijetlosmeđe boje, u prelomu sive, obojen izvana i gore iznutra tamno smeđe, na ramenu ostaci snopa plitko urezanih horizontalnih linija. Nađen u sektoru I, spojen od dva ulomka. Ukupne dimenzije 7 x 17,8 x 0,7 cm. Inv. br. 13900, t. XIV, 7.

OSTALI OBLICI CRVENE KERAMIKE

1. Svijetlosmeđasta posudica oblog tijela, s malo izvraćenim rubom i početkom pune valjkaste nožice. Nađena u jami i sektoru VII, visina 4,3, promjer 4,7, otvor 4,1 cm. Inv. br. 7369, t. XIV, 9.

2. Sličan, ali nešto manji peharčić, sa sačuvanom »šapastom« nožicom, nađen u sektoru X, na dubini od 1,2 m. Dimenzije 4,2 x 4,2 cm. Inv. br. 7391, t. XIV, 8.

3. Ulomak gornjeg dijela bolje smeđaste bikonične posude, s crvenom prevlakom izvana i horizontalnim izljebljenim i crno obojenim rubom, te jednom vertikalnom ručkom (druga nasuprotna nije sačuvana). Nađen u sektoru VIII, dimenzije 11 x 9,3 x 0,4 cm. Inv. br. 13901, t. XIII, 1.

4. Ulomak gornjeg dijela smeđaste bikonične posude, s horizontalno izvraćenim izljebljenim rubom i smeđom prevlakom izvana. Nađen u sektoru I, dimenzije 11,5 x 8,5 x 0,5 cm. Inv. br. 13902, t. XVI, 8.

5. Ulomak gornjeg dijela i koso izvraćenog ruba vrlo velike smeđastocrvenkaste valjkaste posude, s dvije grupe horizontalnih žljebova izvana. Nađen u sektoru IV, dimenzije 20 x 12,5 x 1,5 cm. Inv. br. 13903.

6. Ulomak gornjeg dijela boljeg smeđastog jajolikog lonca, hrapave površine i izvraćenog ruba, sa snopom žljebova na gornjem dijelu ramena. Nađen u sektoru VI. Dimenzije 8,7 x 12,2 x 0,4 cm. Inv. br. 13907.

7. Zaravnjeni vrh koničnog poklopca crvenkaste boje, iznutra crvena, izvana tamna smeđecrvena prevlaka s naljepljenim zrcima pijeska. Slučajan nalaz. Sačuvana visina 3,4, promjer gore 5 cm. Inv. br. 13908.

SIVA KERAMIKA

1. Ulomak donjeg dijela i dno s niskom koničnom nogom bolje polukuglaste zdjele svijetlosive boje, s crnom prevlakom iznutra i gore izvana. Nađen u istočnom dijelu iskopa. Dimenzije 14 x 9 x 0,9 cm. Inv. br. 7516, t. XVI, 5.

2. Donji dio i dno s niskom koničnom nogom slične finije sive zdjele, s tamnije sivom prevlakom iznutra i ostatkom jednostavnog tamnosivog slikanog ukrasa izvana. Nađen u sektoru I, dimenzije 14,5 x 11,7, promjer noge 7,5 cm. Inv. br. 7350 c, t. XVI, 9.

3. Ulomak stijenke i ruba sive konične zdjele, s niskim valjkastim vratom i malo zadebljanim ušćem, premazanim tamnosivom caklinom, kao i nutarnji dio zdjele. Nađen u sektoru IV, dimenzije 20 x 10 x 0,6 cm. Inv. br. 13909, t. XVI, 4.

4. Nisko valjkasto podnožje? (za vazu?), gore i dolje malo izbočeno, sive boje, iznutra siva, izvana tamnosiva do crna caklina. Nađeno u sektoru IV; visina 3,2, sačuvani promjer 12 x 7 cm. Inv. br. 13910, t. XVI, 6.

5. Donji dio vrča(?), od svijetlo-sive pečene gline, sa tamnosivom caklinom izvana, i neznatno udubljenim i izbočenim dnom, s plitkim kolobarom blizu ruba, nađen u sektoru IV. Sačuvana visina 5,5, promjer 11,5, dno 5,5, debljina 0,5—1 cm. Inv. br. 7700, t. VI, 3.

6. Dno veće sive posude, s tamnosivom prevlakom i prstenastom nogom izvana, te ugrebenim natpisom u krug: QVINTVS. Nađeno u sektoru X, promjer noge 8,2 cm. Inv. br. 7619, t. VI, 4.

7. Ulomak gornjeg dijela većeg i nešto grubljeg sivog jajolikog lonca, s niskim vratom i koso, prema dolje, jače izvraćenim rubom. Oblo rame ukra-

šeno je gusto urezanim horizontalnim i vertikalnim linijama, a između njih većom valovnicom. Nađen u sektoru I, dimenzije 10,5 x 10 x 1 cm, Inv. br. 13911, t. XVI, 7.

8. Ulomak gornjeg dijela i niskog, malo izvraćenog i zadebljanog ruba manjeg sivog jajolikog lonca, sa dosta primješanih zrnaca kreča? u fakturi, i tamnije sivom prevlakom iznutra. Nađen u sektoru I, dimenzije 7,8 x 10 x 0,4 cm. Inv. br. 73912.

9. Ulomak gornjeg dijela i niskog, koso izvraćenog ušća, grubljeg sivog lončića hrapave crne površine izvana. Dimenzije 8 x 9,5 x 0,4 cm. Inv. br. 13913, t. XVI, 10.

10. Ulomak niske koso izvraćene stijenke s malo zadebljanim i uvučenim rubom, te ravnim dnom grubljeg sivog tanjura. Nađen u sektoru I, dimenzije 3,8 x 15,8 x 0,6—0,9 cm. Inv. br. 13914.

11. Polovica grubljeg koničnog poklopca smeđe do crne boje, sa zaravnjenim vrhom. Visina 5, polumjer 6, debljina 0,6 cm. Inv. br. 13915.

Od navedenih oblika »crvene« i »sive« keramike zanimljivi su kod amfora naš broj 1 (t. XV, 1), koja, vjerojatno, predstavlja uvoz I. ili II. st. iz Istre ili Italije, kao ambalaža za vino ili ulje.^{55a} Finija varijanta amfore sa ravnim dnom mogla bi već biti proizvod domaće radionice II. stoljeća, jer je u Mursi nađen velik broj sličnih grla i ručki te čitavih primjeraka. Ulomak ruba s pečatom PACAT interesantan je, jer ukazuje na dalje veze Murse s tom keramičkom radionicom II. stoljeća iz Akvinuma.⁵⁶ Pečat na drugom ulomku grla amfore nam je nepoznat; možda se radi o nekoj italskoj ili crnomorskoj radionici.

Od vrčeva onaj pod brojem 1 predstavlja standardni oblik vrčeva upotrebljivanih u Mursi i južnoj Panoniji tokom I. i II. st., te je u muzejskoj zbirci zastupljen u više primjeraka. Taj se oblik nastavlja i kasnije, te može dobiti i glazuru.⁵⁷ Ovdje je interesantan i donji dio vrča sa sjajnom narandžastom prevlakom.

Boce sa sjajnom prevlakom i reljefno ukrašenim uskim grlom dosad nisu bile poznate iz Murse, te ova dva ulomka možemo uvrstiti među import ranijeg doba iz neke zapadnije radionice, kao i ulomke polukuglastih zdjela sa sjajnom caklinom i jednostavnim ukrasima izvedenim pomoću udubljenih ili točkicom izvedenih crtica (t. XIII, 3, 4, 5, 9). Ulomak konične zdjele s izvraćenim ušćem (t. XIII, 6), kakve dosad nisu bile poznate iz Murse, predstavlja imitaciju zdjela tipova Dragendorf 35 i 36, kakve su u doba Nerona izrađivane u radionicama sjeverne Italije i južne Galije.⁵⁸ Pojavu ovakovih, kao i nekih drugih primjeraka koje bi mogli uvestiti u ranije razdoblje, u gornjim slojevima, mogli bi pripisati i intenzivnijim kasnijim prekopanjima na tom terenu.

Plitki tanjuri ravnog dna i niske, malo izvraćene stijenke, vrlo su česti na terenu Murse, i gotovo uvijek imaju sjajnu prevlaku crvene, narandžaste ili smeđe boje. Dr. Pinterović, koja je obradila slične primjerke iz Bosanske ulice, tvrdi, da se takvi tanjuri pojavljuju od I. stoljeća, te ih uvrštava u tip Gose 465.⁵⁹

»Voćne posude« odnosno »kadionice«, pehari osebujnog oblika s bijelim engobeom i raznovrsno izvedenim plastičnim ukrasima, pojavljuju se također

često u Mursi, npr. u Bosanskoj ulici.⁶⁰ U ranijim nalazima iz Murse vrlo su česti i traonici. Prema obliku i profilaciji mogli bismo razlikovati nekoliko tipova traonika. Kod kasnijih dolazi i zelenkasta caklina, katkada i pečati radionica, te bi za neke mogli pretpostaviti da su rađeni kod nas.⁶¹ Od naših traonika interesantan je primjerak s crvenom prevlakom, koji bi se mogao pripisati nekoj ranijoj stranoj, možda italskoj radionici.

»Dolije«, u svom osnovnom obliku velike posude za zalihe hrane, nastavljaju kod nas staru latensku tradiciju, te smo slične takve primjerke, ali sive boje, obradili naprijed. Rimski primjerci su, za razliku od latenskih, u velikoj većini otvoreno crvene boje, sa crno bojadisanim rubom i urezanim ornamentom snopova valovnica i horizontalnih linija na ramenu. Naše bi takve primjerke mogli pripisati nastavku tradicija domaćih latenskih radionica, u I. i početkom II. stoljeća. Kasniji su primjerci znatno grublji.

Kod finije sive keramike (polukuglaste zdjele s niskom prstenastom nogom, konične zdjele s niskim valjkastim gornjim dijelom, donji dio vrča, dno posude s ugrebenim natpisom i podnožje za vazu) imamo svijetlosivo pečene stijenke fine fature sa sjajnom tamnosivom prevlakom (firnisom) bilo iznutra, bilo izvana, ili s obje strane, a ponekad imamo jednu stranu samo djelomično prevučenu, ili je ta prevlaka dana poput jednostavnog crteža. Ona je nekad metalnosive boje, a nekad crna, a zastupljena je i inače u Mursi, tako neki analogni primjerci i u Bosanskoj ulici, gdje su datirani u drugu polovicu I, odnosno kraj I, ili početak II. stoljeća.⁶²

Grublje rađeni primjerci sive keramike (jajoliki lonci s profiliranim ili iskošenim rubom, lončić s iskošenim rubom, plitki tanjur i poklopac), iako se obično uvršćuju u grubu keramiku, ipak nisu toliko izrazito grubo rađeni. Izgleda da sivi jajoliki lonci i lončići, koji su inače u Mursi među grubljom sivom keramikom najčešće zastupljeni, po svojoj funkciji nadomještaju slične latenske grafitirane lonce, i nastavljaju se i kasnije.

TERRA SIGILLATA

Brojni nalazi ulomaka reljefne terra sigillate, koji u ogromnoj većini pripadaju tipu Dragendorf 37, među kojima su najviše zastupljeni primjerci iz velikog radioničkog centra II. stoljeća Rheizaberna, kao i nalazi glatke sigillate, među kojima su najviše zastupljene čaše tipa Dragendorf 33, kao i pojedinačni primjerci nekih drugih tipova, bit će obrađeni kao zasebna cjelina, te ne ulaze u okvir ovoga rada. Ovdje dajemo samo neke zanimljivije primjerke reljefne i glatke sigillate na tablama XI i XII.

SVJETILJKE OD GLINE

1. Crno pečena, tamnocrvenosmeđe boje, običnog oblika firma lampice s dvije kvržice, grube izrade i bez pečata. Kljun i tanjirić su joj neznatno oštećeni. Nađena u sektoru V, na dubini 1 m. Dužina 8,1, širina 5,5, visina 2,5 cm. Inventarni broj 7334.

2. Vrlo velika svjetiljka smeđaste boje, s tragovima crvenkaste prevlake jednostavnog oblika, s dvije kvržice i bez pečata, na tanjiriću manji kružni

otvor. Nađena kao gore, u crveno pečenoj zemlji. Dužina 13, širina 9,2, visina 4,5 cm. Inventarni broj 7335, t. XVII, 6.

3. Polovica zdjelice bolje rađene svjetiljke običnog oblika i smeđaste boje. Kljun i tanjirić nedostaju. Na dnu reljefni pečat STROBILIS, a ispod njega vjenčić s trakama. Nađen u sektoru V, u tamnoj zemlji, na dubini oko 1,7 m. Očuvani promjer 6,8, visina 3,2 cm. Inventarni broj 7366.

4. Ulomci svjetiljke običnog oblika, svijetlosmeđaste boje s tragovima slične prevlake, s tri kvržice, oštećenog dna, tanjirića i vrha kljuna. Nađeni u jami u sektoru VII. Dužina 7,1, širina 5,3, visina 2,5 cm. Inventarni broj 7370.

5. Svjetiljka običnog oblika, crvenkaste boje, s tri kvržice, tanjirić probijen, na dnu reljefni pečat FORTIS. Nađena kao gore, na dubini od 1 m. Dužina 10, širina 6,5, visina 3,3 cm. Inventarni broj 7376.

6. Slična ali manja i bolje rađena svjetiljka sa sjajnom narandžastom caklinom i dvije kvržice, odozdo reljefni pečat CERIALIS. Nađena u sektoru II na dubini od 1,6 m. Dužina 8,5, širina 5,6, visina 2,8 cm. Inv. br. 7390, t. XVII, 7.

7. Uzdužna polovica slične, ali nešto grublje rađene svjetiljke smeđaste boje, s ostacima crvenkaste prevlake. Preostala jedna kvržica. Na dnu reljefni pečat VICT. Sastavljena od više ulomaka. Nađena u jami sa žbukom u sektoru IV, na dubini 0,60 m. Dužina 9,1, visina 3,5, dno 4,7 cm. Inventarni broj 7401.

8. Četiri mala ulomka (koja se ne daju spojiti) slične crvenkaste svjetiljke sa sjajnom crvenkastosmeđastom prevlakom. Na ostatku dna slabo vidljivi reljefni pečat VRS... Nađeni u jami u sektoru VII. Inv. br. 7406.

9. Zdjelica svjetiljke sličnog oblika, bolje rađene, svijetlo smeđasta glina, izvana sjajna narandžasta prevlaka, vrh kljuna i tanjirić nedostaju. Na dnu reljefni pečat APRIOF. Nađena u sektoru IV, na dubini 1 m. Dužina 8,3, širina 6,4, sačuvana visina 2,1 cm. Inv. br. 7411.

10. Polovica svjetiljke običnog oblika, žućkaste boje, kljun nedostaje, s nečitljivim ostatkom pečata. Nađena u sektoru VIII, dužina 6 cm. Inventarni broj 7429 b.

11. Svjetiljka u obliku niske bikonične i široke kružne zdjelice, hrapave sivkaste površine, s ravnim dnom, kratkim izdignutim kljunom i prstenasto zadebljanim rubom otvora. Iznutra je bio priljepljen nečitljivi rimski brončani novčić. Nađena kao gore, na dubini 1,2 m. Promjer 7,7, visina 3,7 cm. Inv. br. 7434, t. XVII, 8.

12. Polovica svjetiljke običnog oblika, od svijetlocrvene pečene gline, s tamnije smeđecrvenom slabo očuvanom prevlakom. Kljun i prednja polovica gornjeg dijela, tanjirić i jedna od tri kvržice nedostaju. Na dnu je reljefni pečat MIA, i iznad njega kružić s točkom u sredini. Nađena u sektoru VI, sačuvana dužina 6,5, širina 5,7, visina 2,4 cm. Inventarni broj 7486.

13. Obična svjetiljka s dvije kvržice, smeđe do crne prevlake, na dnu reljefni pečat FESTI. Nađena kao gore. Dužina 8,1, širina 5,7, visina 3 cm. Inv. br. 7492.

14. Poklopac svjetiljke običnog oblika, s dvije kvržice, od crveno pečene gline sa smeđastom prevlakom. Na tanjuriću dvije rupice i komična maska. Nađen kao gore, dimenzije 8,3 x 7,4 cm. Inventarni broj 7493, t. XVII, 5.

15. Svjetiljka od crveno pečene gline, običnog oblika, s tri kvržice, vrh kljuna odbijen, na dnu nema pečata, nađena u sektoru VI. Dužina 6,7, širina 4,5, visina 2,6, dno 3,1 cm. Inv. br. 7568.

Svjetiljke s navedenim pečatima poznate su od ranije iz Murse,⁶³ a mogle su biti uvežene iz radionica u Porajnju,⁶⁴ ili rađene u našim radionicama, kako to pokazuje veća zbirka kalupa za svjetiljke u muzejskoj zbirci. Velika većina pripada običnom tipu firma lampica, koje međutim imaju širok raspon datiranja.⁶⁵

FIGURICE OD GLINE

1. Glavica matrone smeđaste boje, rađena pomoću kalupa, kosa češljana u razdjeljak i skupljena u pundžu, na čelu poluovalna dijadema. Nađena u sloju crveno pečene zemlje u sektoru VI. Visina 3,5, širina 3,2, dužina 4,5 cm. Inv. br. 7336, t. XVII, 11.

2. Gornji dio figurice bradatog svećenika smeđaste boje, glava i gornji dio tijela pokriveni velom, koji pridržava rukama skrštenim na prsima. Nađen u sektoru XI, na dubini 0,45 m. Visina 9, širina 6,7, debljina 3,9 cm. Inv. br. 7389, t. XVII, 9.

3. Ulomak donjeg dijela figurice u dugačkoj odjeći, koja sjedi u naslonjaču, smeđaste boje. Sačuvana lijeva noga i dio naslonjača. Visina 6,7 cm. Inv. br. 7389.

4. Glavica Hermesa crvenkaste boje i grublje izrade, s plosnatim trokutastim licem s urezanim očima i ustima te jedva istaknutim nosom. Na tjemenu stilizirana frizura ili kapa s dva krilca, vrat odlomljen. Nađena u sektoru VIII na dubini 1,2 m. Visina 4,7, širina 4,7, debljina 2,7 cm. Inv. br. 7420, t. XVII, 11.

5. Ulomak leđa nage ženske figurice, svijetlocrvenkaste boje, nađen u sektoru IV, na dubini 0,5 m, sačuvana dužina 7,8, širina 4,4 cm. Inv. br. 7481.

6. Ruka veće figurice smeđaste boje, gola i puna i grublje rađena, savijena u laktu, u ispruženoj šaci s dlanom prema gore držala zdjelicu, vrhovi prstiju odbijeni. Nađena u sektoru II, na dubini 0,40 m. Dužina 11,2 cm. Inv. br. 7498, t. XVII, 12.

7. Ulomak vrata i leđa figurice konja, crvenkastosmeđaste boje, nađen kao gore. Visina 4, dužina 4,7, širina 1,8 cm. Inv. br. 7509 a.

8. Sličan ulomak, ali bolje i veće figurice, sa sjajnom tamno smeđom caklinom izvana i iznutra. Sačuvana visina 6, dužina 4 cm. Inv. br. 7509 b.

9. Ulomak profilirane baze(?) neke figurice. Dimenzije 3,7 x 4 cm. Inv. br. 7336 b.

10. Ovalna baza figurice, smeđaste boje, gore bosa stopala stojeće figurice, i iza njih donji dio plašta(?). Nađena u sektoru II, dužina 6, širina 6, sačuvana visina 4,7 cm. Inv. br. 7574.

11. Antefiks od crveno pečene gline sa stiliziranim ukrasom na čelu, prikazuje mlado bezbrado lice s krupnim očima. Stražnja strana neobrađena. Nađen u sektoru V, visina 16,5, širina 13,5, debljina 5,5 cm. Inv. br. 7567, t. X, 2.

12. Ovamo bi mogli pribrojiti i glinenu kockicu za igru. Smeđe je boje, s udubljenim točkicama po slijedećem rasporedu: 2, 7, 1, 9, 5, 4. Nađena na sredini istočnog dijela iskopa, na dubini 1,6 m. Inv. br. 7385.

Mnogobrojni slični primjerci ranije nađeni u drugim dijelovima grada, koji se nalaze u Muzeju Slavonije, nisu još objavljeni.

PREDMETI OD KOSTI I STAKLA

1. Ručka posude od zelenkastog stakla, koljenasto savijena, s gusto porjedanim vertikalnim rebrima, nađena u sektoru V na dubini od 1 m. Dimenzije 4,7 x 4 x 2,9 cm. Inv. br. 7337.

2. Ulomak dna četvrtaste boce od zelenkastog stakla, malo udubljeno, izvana ostatak reljefnog ukrasa u obliku leptira ili cvijeta. Nađen kao gore. Dimenzije 6 x 4 x 0,3 cm. Inv. br. 7338, t. XVIII, 5.

3. Ulomak dna boce od prozirnog, svijetlozelenkastog stakla, malo izbočeno, u sredini ozdo udubljena kružnica, okružena dijelovima četiri isto takve, i tri manje kružnice. Nađen na sredini zapadnog dijela iskopa. Dimenzije 6,5 x 5,5 cm. Inv. br. 7398.

4. Ulomak donjeg dijela i dno staklene bočice s niskom prstenastom nogom, bjelkaste boje. Nađen u sektoru VIII na dubini 1,1 m, promjer 4 cm. Inv. br. 7425 a, t. XVIII, 3.

5. Ovalno dno čaše na visokoj uskoj nožici (nije sačuvana), svijetlo zelenkaste boje. Nađeno kao gore. Promjer 4,5 x 5 cm. Inv. br. 7425 b, t. XVIII, 4.

6. Dno šire posudice od tankog bjelkastozelenkastog stakla, također jako iridizirano, s niskom prstenastom nožicom, malo oštećeno. Nađeno kao gore, promjer noge 4,4 x 4 cm. Inv. br. 7425 c, t. XVIII, 2.

7. Gornji dio boce, svijetlo zelenkaste boje, usko valjkasto grlo sa širokim horizontalnim ušćem i širokom koljenastom, vertikalnom narebrenom ručkom. Nađen u sektoru VI, na dubini 1 m. Sačuvana visina 5,7 cm, otvor 2,5, širina ručke 4 cm. Inv. br. 7468, t. XVIII, 1.

8. Perla od crne staklene mase, valjkastog oblika, nađena u sektoru IV. Dužina 1, širina 0,8 cm. Inv. br. 7425 d.

9. Dvije koštane šivaće igle, svijetlo žućkaste boje, slomljenog vrata. Nađene kao br. 7. Dužina 5,6, širina 0,4 cm. Inv. br. 7468 b, c, t. XVIII, 10 i 13.

10. Koštana ukosnica sivkastožućkaste boje, bikoničnog oblika, vrh okrnjen. Nađena u sektoru IV. Dužina 8,5, širina 0,5 cm. Inv. br. 7494, t. XVIII, 8.

11. Žličica od kosti, svijetložućkaste boje, uske duge drščice kružnog presjeka, koja se stanjuje prema odlomljenom vrhu, na drugom kraju polukuglasta udubljena lopatica. Nađena u sektoru VI, dimenzije 8,2 x 0,5, lopatica 2,5 cm. Inv. br. 7575, t. XVIII, 9.

PREDMETI OD BRONCE

1. Kružni okov u obliku pločice s križem s vitičastim krajevima u sredini, odozdo tri manje čepaste izbočine i dio šarnira, gruba tamno zelena patina. Nađen u jami u sektoru VII. Promjer 4, debljina 0,4 cm. Inv. br. 7368, t. XIX, 10.

2. Vaga od brončane šipke, kružnog presjeka, proširenih krajeva, ispod kojih je produžetak s rupicom, kroz koju je provučena karičica za vješanje tanjurića (jedna nedostaje), gore u sredini vertikalni nastavak za koji je zakovicom pričvršćen dvokraki produžetak, gore kvadratičnog presjeka i narebren, s karičicom na kraju, zeleno patinirana. Nađena u sektoru III na dubini 1,1 m. Dužina 23,5, debljina 0,5, produžetak 5,2 cm. Inv. br. 7447, t. XIX, 5.

3. Jednostavna pinceta od presavijene uske limene trake, zelena patina, ukupna dužina 13,4, širina 0,5, debljina 0,2 cm. Inv. br. 7447 b, VIII, 10.

4. Okrugla limena pločica (poklopčić), u sredini malo ispučena, ukrašena s nekoliko urezanih koncentričnih kružnica. Nađena u sektoru II, promjer 4 cm. Inv. br. 7510.

5. Plosnata kružna kopča, u sredini probušena, straga dva nastavka za iglu. Prednja strana ukrašena je s tri reljefne koncentrične kružnice, između kojih je zelenkasti emajl i niz radijalno raspoređenih reljefnih kvadratića, površine ukrašene sitnim crnobijelim šahovskim uzorkom poput mozaika. Zelena patina, rub malo oštećen. Nađena kao gore. Promjer 3,2 cm, debljina 0,2 cm. Inv. br. 7511, t. XX, 2.

6. Gornji dio tanke igle s dvostrukom profiliranom glavicom, nađena kao gore, dužina 6,2 cm. Inv. br. 7908 b, t. XIX, 4.

7. Skalpel (?) od bronce, usko i dugo valjkasto tijelo odbijenog vrha, sa sploštenim i kopljasto proširenim gornjim dijelom. Nađen u sektoru II. Dužina 14 cm. Inventarni broj 7580, t. XIX, 8.

8. Koljenasta zeleno patinirana fibula, s malim ovalnim štitićem nad spiralom, ukrašenim sa dva reda urezanih crtica. Igla nedostaje. Slučajan nalaz. Dužina 3,5 cm. Inventarni broj 7601, t. XIX, 3.

9. Koljenasta fibula sa malim štitićem iznad glave i dosta visokom i strmom nogom, te izdignutim lukom. Zeleno patinirana, igla nedostaje. Nađena kao gore. Dužina 3,5 cm. Inventarni broj 7630, t. XIX, 1.

10. Zeleno patinirana i oštećena kružna lopatica žličice s ostatkom drške. Nađena kao gore. Dužina 3,5, širina 2,5 cm. Inventarni broj 7602, t. XIX, 9.

1. Kružno dno veće brončane posude, odozdo istokareno i zeleno patinirano. Slučajan nalaz. Promjer 7,4. Inventarni broj 7662, t. XVIII, 6.

12. Zeleno patinirana igla kvadratičnog presjeka. Glavica je vjerojatno bila u obliku dodekaedra. Tijelo oštećeno i savijeno. Nađena kao gore. Dužina 1,5, širina 0,2. Inventarni broj 7670, t. XIX, 6.

13. Duguljasta igla s glavicom u obliku sjekirice s urezanim X s obje strane. Naknadno nađena u sektoru IV, dužina 12,5 cm. Inventarni broj 7688, t. XIX, 7.

14. Ukras u obliku minijaturnog poprsja Minerve sa šljemom, straga mala izbočina za pričvršćivanje za neku podlogu. Nađen kao gore. Visina 3,6, širina 1,8 cm. Inventarni broj 7689, t. XX, 3.

15. Masivni poklopac vrča u obliku oštećenog srcolikog lista, s produžetkom za šarnir na širem kraju, koji prema sredini završava uzdignućem. Slučajan nalaz. Dimenzije 5,7 x 5,2 x 0,3 cm. Inventarni broj 7708 a.

16. Jako korodirana koljenasta fibula, igla kao i štitić nad spiralom nedostaju, vrh nožice oštećen. Slučajan nalaz. Dužina 3,5, visina 2, širina navoja 2 cm. Inventarni broj 7754, a, t. XIX, 2.

PREDMETI OD OLOVA I ŽELJEZA

1. Predmet od olova, gotovo pravokutnog oblika i plosnat, s uzdužnom šipkom u sredini i produžetkom na jednoj strani, oštećen, nađen južno od rimske zgrade I na dubini 1,4 m. Dimenzije 6 x 3 x 0,5 cm. Inventarni broj 7359, t. IV, 9.

2. Karika od željeza, teško oštećena rđom, kvadratičnog presjeka. Slučajan nalaz. Promjer 4,5 cm. Inventarni broj 7360.

3. Čavli od željeza kvadratičnog presjeka i s plosnatom glavicom, teško oštećeni rđom. Veći slučaj nalaz, dok je manji nađen ispod skeletnog groba u sektoru IX, na dubini 0,40 m. Veći 11 x 0,5, manji 4,5 x 0,7 cm. Inventarni broj 7360 b, c.

4. Vrh koplja od željeza, teško oštećen rđom, sa šupljim koničnim nasadom, i teško oštećenom oštricom bez vrha. Nađen iznad jame u sektoru VII, dužina 18,5 cm. Inventarni broj 7410 a.

5. Vrh sulice od željeza, listastog oblika, također teško oštećen. Nađen kao gore. Dužina 13,5, širina 3 cm. Inventarni broj 7410 b.

6. Željezna šipka s olovnom oblogom na jednom kraju, nađena kao gore. Dužina 18 cm. Inventarni broj 7410 c, t. IV, 7.

7. Duguljasti plosnati jezičak od željeza, s jednim suženim i jednim proširenim krajem. Dužina 11, širina 1,6 cm. Inventarni broj 7410 d.

8. Vrh sulice (?) od željeza, s koničnim šupljim nasadom i produžetkom za pričvršćivanje na držalje. Šiljak jednorezan. Nađen u jami u sektoru I. Dimenzije 19,1 x 2,6 x 2,8. Inventarni broj 7440.

9. Rđom teško oštećeni plosnati, gotovo pravokutni ključ od željeza. Gore završava u probušeni šiljak, dolje se sužava i prelazi u horizontalnu nožicu. Nađen u sektoru IV, dimenzije 6,3 x 1,5 x 0,5 cm. Inventarni broj 7454.

10. Bodež od željeza s užim trnom za dršku, i izduženom dvosjeklom oštricom, teško oštećen rđom. Nađen u sektoru VIII, na dubini od 1 m. Dužina 14,4, širina 2,7 cm. Inventarni broj 7455.

11. Karika od željeza, kvadratičnog presjeka, teško oštećena rđom, nađena kao gore, promjer 6,1 cm. Inventarni broj 7456.

12. Ključ od željeza, pravokutnog oblika, teško oštećen rđom. Dolje horizontalna pločica s dva bočna zupca. Slučajan nalaz, dimenzije 8 x 2 x 1,5 cm. Inventarni broj 7666.

13. Amorfni plosnati ostatak lijevanja olova, sivkaste boje, neravne površine. Slučajan nalaz. Površina 14 x 10, debljina 0,5 cm. Inventarni broj 7359 c, t. IV, 8.

NOVCI

Nađen je veći broj novaca, većinom od bronce, ali i nešto srebrnih. Nažalost većinom su slučajni nalazi. Najraniji nalazi novca su jedan sitni keltski srebrni novčić s nejasnim prikazom, i jedan republikanski, dok su gotovo podjednako zastupljeni primjerci rano-, srednje- i kasno-carskog razdoblja. Zadnji novci potječu od Valentinijana, kao na većini antičkih lokaliteta u Slavoniji. Carskodobni novac je najvjerojatnije bio povezan sa životom na spomenutim rimskim zgradama, a bit će, kao i ostali novci, posebno obrađen.

KASNIJI NALAZI

IX

Ovi nalazi obuhvataju, uglavnom, ulomke manjih grubljih jajolikih lonaca, od kojih su neki ukrašeni plitkim urezanim crticama, i ulomke crvenih koničnih zdjela sa sjajnom višebojnom caklinom i stiliziranim višebojnim ukrasima, koje možemo vezati za najnoviju fazu naseljavanja na Pristaništu (XVIII—XIX. st.). Posebno se ističe srcoliki okov od brončanog lima, nazupčanog ruba i malo ispupčen, sa na jednoj strani posebno prilotanim štapičastim drščicama, te dvije poprečne letvice odozdo. Gore je ukrašen u sredini izrezanom rozetom, koja se mnogostruko razgranava prema rubovima, a prazna polja su bila ispunjena zelenim emajlom. Dimenzije su 6,5 x 5,9 cm. Inventarni broj 7663, t. XX, 1.

Ovi su nalazi vezani za novije naseljavanje na tom području, koje počinje negdje početkom XVIII. st., i traje do danas, tako da se zgrada Miljanovićeve br. 1 tik istočno od iskopa, koja se nalazi na najvišem mjestu u Osijeku, ubraja među najstarije u gradu. Od kasnijih nalaza problematičan je za datiranje spomenuti brončani okov s emajliranim ukrasom, koji bi mogao pripadati i nešto ranijem razdoblju. Ipak za sada ostaje otvoreno pitanje o sudbini ovog područja u dugom razdoblju od kraja rimskog doba do kraja XVII. st., jer sigurnih nalaza nema, te se može suditi da to mjesto u tom razdoblju nije bilo trajnije naseljeno. Spomenuti skeletni grob na maloj dubini u istočnom profilu istočnog dijela iskopa nije uza se imao nikakvih priloga, tako da se ne može sa sigurnošću datirati. Tek budući nalazi iz bliže i dalje okolice moći će nam vjerojatno nešto i o tome reći.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

X

Veoma raznovrsni i mnogobrojni nalazi raznih epoha sa mjesta iskopa za cestu na Pristaništu svakako ukazuju, kako smo već naprijed istaknuli, da je ovo mjesto igralo veliku ulogu u historiji Osijeka od najstarijih vremena. Na-

žalost, baš zbog njihove mnogobrojnosti i velike raznolikosti nismo bili u stanju da ih sve detaljno analiziramo, nego smo ih ovdje, naročito antički materijal, obradili uglavnom kataloški, da se bar skrene pažnja na njega, jer pojedini zanimljiviji predmeti ili grupe predmeta zaslužuju detaljniju obradu. Ovako možemo za antički materijal reći samo da potječe od 1. do početka IV. stoljeća, i da ima mnogo analogija u panonskim provincijalnim gradovima, pa i šire, kao i da mnogi oblici, naročito kod keramike, pokazuju i nastavljanje starih domaćih tradicija. Primjerci finije uvozne robe ukazuju na žive trgovačke veze s udaljenijim krajevima, koje se za razliku od ranog prvog stoljeća, koje je bilo više vezano za Italiju, sada okreću prema Galiji, a kasnije i Porajnju. To nam naročito pokazuju mnogobrojni nalazi terra sigillate, svjetiljaka, glinenih figurica i t. d. no i tu se pojavljuju primjerci koji svjedoče o njihovom nasljedovanju u južnopanonskim radionicama. Pogrešno je zaključivati da su se kod nas proizvodili samo grubi primjerci keramike, pošto postoje dokazi (lončarske peći, kalupi i t. d.) i za proizvodnju nekih relativno boljih vrsta keramike, svjetiljaka, figurica i t. d. Da se gruba keramika za obične potrebe proizvodila na mnogo mjesta, sigurni smo samo zato, što je se nije isplatilo prevoziti na velike udaljenosti. Kada se jednom budu istražili naši brojni lokaliteti, i objavili veliki neobrađeni fundusi po muzejima bit će uočljivija i proizvodnja domaćih radionica.

U zaključku možemo ponovno naglasiti da je antičko razdoblje na ovom terenu dalo veoma raznovrstan materijal koji baca jasniju sliku na kulturu i razvoj rimske Murse, dok su nam nalazi iz prehistorijskog razdoblja prvi put sigurno ukazali na začetke Murse i Osijeka u kasno brončano i mlađe željezno doba, kao i na prerastanje i spajanje prehistorijske i antičke Murse, te na zač :tke postsrednjekovnog Donjega grada, dijela novog Osijeka.

BILJEŠKE

- ¹ J. N. Woldrich, Ueber einen prähistorischen Schmuck aus Essegg, Mittheilungen der anthropol. Gesellschaft in Wien, 10—13, 1881, str. 332—336.
- ² Neobjavljeni izvještaji ing. R. Franjetića Gradskom poglavarstvu Osijek, i članak: Keltske ljevaonice i topionice željeza kod Osijeka (rkp)
- ³ Hrvatski list, Osijek, 9. V. 1936. — po Dr. Danica Pinterović, Prilog topografiji Murse, Osječki zbornik V, 1957, str. 80
- ⁴ M. Bulat, Novi arheološki nalazi na području Osijeka. Glasnik Slavonskih muzeja, broj 17, studeni 1971, str. 23; isti: Zaštitni arheološki radovi na terenu Murse u 1971. godini — Antički i praistorijski nalazi. Arheološki pregled 13, Beograd 1971, str. 80
- ⁵ M. Bulat, Obilasci arheološkog terena od 1. I. 1961. do 31. XII. 1962, i važnije prinove. Osječki zbornik VIII, 1962, str. 364
- ⁶ V. Celestin, Arheološke iskopine u Osijeku, Narodne novine, godina LXI, br. 192, Zagreb 23. VIII. 1895; R. R. Schmidt, Die Burg Vučedol, 1945, str. 146 spominje tu i ostatke vučedolskog naselja
- ⁷ R. R. Schmidt, o. c., str. 131
- ⁸ M. Šeper; Rimske lončarske peći u Osijeku, otkopane 1935. godine u Donjem gradu kraj Tvornice koža. Hrvatski list 25. XII. 1943. Iako ih Šeper po tipu konstrukcije datira u rimsko doba, u njima su, kako to pokazuje jedna fotografija u muzejskoj fototeci, nađeni ulomci grafitirane latenske keramike, a i J. Klemenc ih je prigodom svog boravka u Osijeku 1935. tako datirao (Hrvatski list, 27. V. 1935.)

- ⁹ Neobjavljeno
- ^{9a} V. bilj. 6
- ¹⁰ W. Kubitschek—E. Löwy, Bericht über eine Reise in Ungarn, Slawonien und Croatien, Archäologisch—Epigrafische Mitteilungen II, 1879, str. 173
- ¹¹ Po autopsiji antropologa dr. Žuže Kiš radilo se o djevojčici od 5—7 godina u drugoj, te o ženi od 30—50 godina starosti u prvoj žari
- ¹² K. Vinski—Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj. Zadar 1973, str. 125 i dalje
- ¹³ O. c., str. 70, t. 23, sl. 6
- ¹⁴ Ibid., t. 23, sl. 5
- ¹⁵ F. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 1912—1936, 24—25. Bericht der Römisch—Germanischen Kommission 1934.—35, t. 23, 13.
- ¹⁶ A. Točik—J. Vldar: Prehled badania vyvoja Slovenska v dobe bronzovej. Slovenská archeologia SAV XIX—2, 1971, sl. 41, 3.
- ¹⁷ K. Vinski—Gasparini, o. c. 65, t. 21, sl. 5—7; J. Brunšmid, Naselbina bronsanoga doba kod Novoga grada na Savi, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva n. s. IV, 1900, str. 53, t. I
- ¹⁸ K. Vinski—Gasparini, o. c., t. 7, sl. 4, 7.
- ¹⁹ Z. Marić, Donja Dolina i problem etničke pripadnosti predrimskog stanovništva sjeverne Bosne, Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologije, Sarajevo 1964, t. XXI, 5.
- ²⁰ F. Tompa, o. c., t. 57, 1
- ^{20a} Z. Marić, o. c., t. XVI, 3
- ²¹ K. Vinski—Gasparini, o. c., str. 66
- ²² A. Benac, Crvena stijena u 1955. Glasnik Zemaljskog muzeja n. s. XII, 1957. str. 26, i t. I, 3
- ²³ J. Bayer, Jungbronzezeitliche Gräber bei Baierdorf, Mitteilungen der Anthropol. Gesellschaft in Wien. Band, LXI, Heft III—IV, Wien 1931, t. I.
- ²⁴ K. Vinski—Gasparini, o. c., t. 21, 8
- ²⁵ Ibid., str. 58
- ²⁶ F. Tompa, o. c., t. 45, 10
- ²⁷ K. Vinski—Gasparini, Iskapanje prehistorijskog naselja u Belom Manastiru. Osječki zbornik 5, Osijek 1956, t. XII, br. 40
- ²⁸ R. Jovanović, Dve preistoriske ostave iz severnoistočne Bosne. Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1958, sl. 43
- ²⁹ R. Bernhart, Die Pfahlbausammlung des Heimathauses Vöcklabruck. Wien 1968, t. 27, 5—7
- ³⁰ K. Vinski—Gasparini, Kultura polja sa žarama . . . , str. 130, i passim
- ³¹ Ibid., str. 78
- ³² E. Spajić, Nalazište mlađeg željeznog doba s terena Osijeka (Nastavak). Osječki zbornik 5, Osijek 1956, t. VIII, 1, 3—4; isto, Osječki zbornik 8, 1962, t. XVIII, 18—19
- ³³ Na pr. Daljska planina—Kraljevac; Sarvaš—Gradac, iskopavanje RR Schmidta; Hrastin, Gradac; Beli Manastir, ciglana; Batina, Grovišće, i t. d. u zbirci Muzeja Slavonije (neobjavljeno); za nalaze u Arheološkom muzeju u Zagrebu v. Nives Majnarić—Pandžić, Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu, Vinkovci 1970, passim
- ³⁴ Ibid.
- ³⁵ R. Franjetić, Kako je mogao izgledati rimski limes duž Drave? (rkp), str. 41
- ³⁶ E. Spajić, o. c., Osječki zbornik IV, 1954, t. II, 11, t. IV, 26; Osječki zbornik VIII, 1962, t. XIII, 2; J. Todorović, Skordisci, Novi Sad—Beograd, 1974, str. 78
- ³⁷ J. Todorović, Kelti u jugoistočnoj Evropi, Beograd 1968, str. 39
- ³⁸ Ibid., str. 40 (po Todorovićevoj terminologiji »zdejela sa ravnim dnom«)
- ³⁹ Ibid., str. 43
- ⁴⁰ Ibid., str. 41

- ⁴¹ J. Todorović, Skordisci, str. 66
- ⁴² Ibid., str. 64
- ⁴³ I. Curk, Proučavanje rimske keramike v Sloveniji in rezultati tega proučevanja. Materijali VIII sa Simpozijuma Hronološka i tipološka determinacija rimske keramike u Jugoslaviji, Zenica 1970. (1971), str. 59, i sl. 1 i 2
- ⁴⁴ O. Brukner, Osnovne forme i tehnike rimsko-provincijske keramike u Sirmijumu, ista publikacija, str. 31—34, i t. I—VI
- ⁴⁵ B. Vikić—Belančić, Keramika i njen udio u trgovinskom prometu južne Panonije u rimsko carsko doba, Arheološki vestnik XIX, Ljubljana 1968, str. 510—511; ovdje se spominje i naš primjerak
- ⁴⁶ J. Todorović, Skordisci, str. 47—48
- ⁴⁷ R. Franjetić, Keltske ljevaonice i topionice željeza kod Osijeka (rkp)
- ⁴⁸ I. Čremošnik, Nova antička istraživanja kod Konjica i Travnika, Glasnik Zemaljskog muzeja 10, Sarajevo 1955, str. 122 i dalje, i plan str. 124
- ⁴⁹ R. Franjetić, Kako je mogao izgledati . . . , 1. c.
- ⁵⁰ D. Pinterović, M. Bulat, Izvještaj o arheološkom ispitivanju na terenu Murse u 1968. godini. Osječki zbornik 13, Osijek 1971, str. 26
- ⁵¹ B. Thomas Edit, Balácá. Budapest 1964, t. XXXVIII i XXXIX
- ⁵² D. Pinterović, Mursa u svijetlu novih izvora i literature. Osječki zbornik 11, 1976, str. 40—41
- ⁵³ Ibid. str. 50—51
- ⁵⁴ M. Bulat, Rimske opeke i crijevovi s pečatima u Muzeju Slavonije. Osječki zbornik IX—X, 1965, str. 11
- ⁵⁵ D. Pinterović—M. Bulat, Osječki zbornik XIII, str. 22
- ^{55a} B. Vikić—Belančić, o. c., str. 511—512
- ⁵⁶ K. Kiss, Die Zeitfolge der Erzeugnisse des Töpfers Pacatus von Aquincum. Dissertationes Pannonicae, Series 2, №10, Budapest 1938, str. 224—227 (ulomci Pakatove sigilate i kalupa iz Osijeka); V. Celestin, Rimske svjetiljke iz Osijeka, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva n. s. 5, 1901, Zagreb 1901, str. 31—32 (dviije svjetiljke i kalup s pečatom PACATI iz Osijeka)
- ⁵⁷ Na pr. iz Vinkovaca, J. Brunšmid, Colonia Aurelia Cibalae. Vjesnik Hrvatskoga arheol. dr. n. s. VI, 1902, sl. 70
- ⁵⁸ O. Brukner, o. c., str. 33
- ⁵⁹ D. Pinterović—M. Bulat, o. c., str. 28
- ⁶⁰ Ibid., str. 23
- ⁶¹ Ibid., str. 28
- ⁶² Ibid., str. 22 i 27
- ⁶³ V. Celestin, o. c.
- ⁶⁴ B. Vikić—Belančić, o. c., str. 516
- ⁶⁵ D. Pinterović—M. Bulat, o. c., str. 34—35.

DIE FUNDE VOM ANLEGEPLATZ IN OSIJEK UNTERSTADT

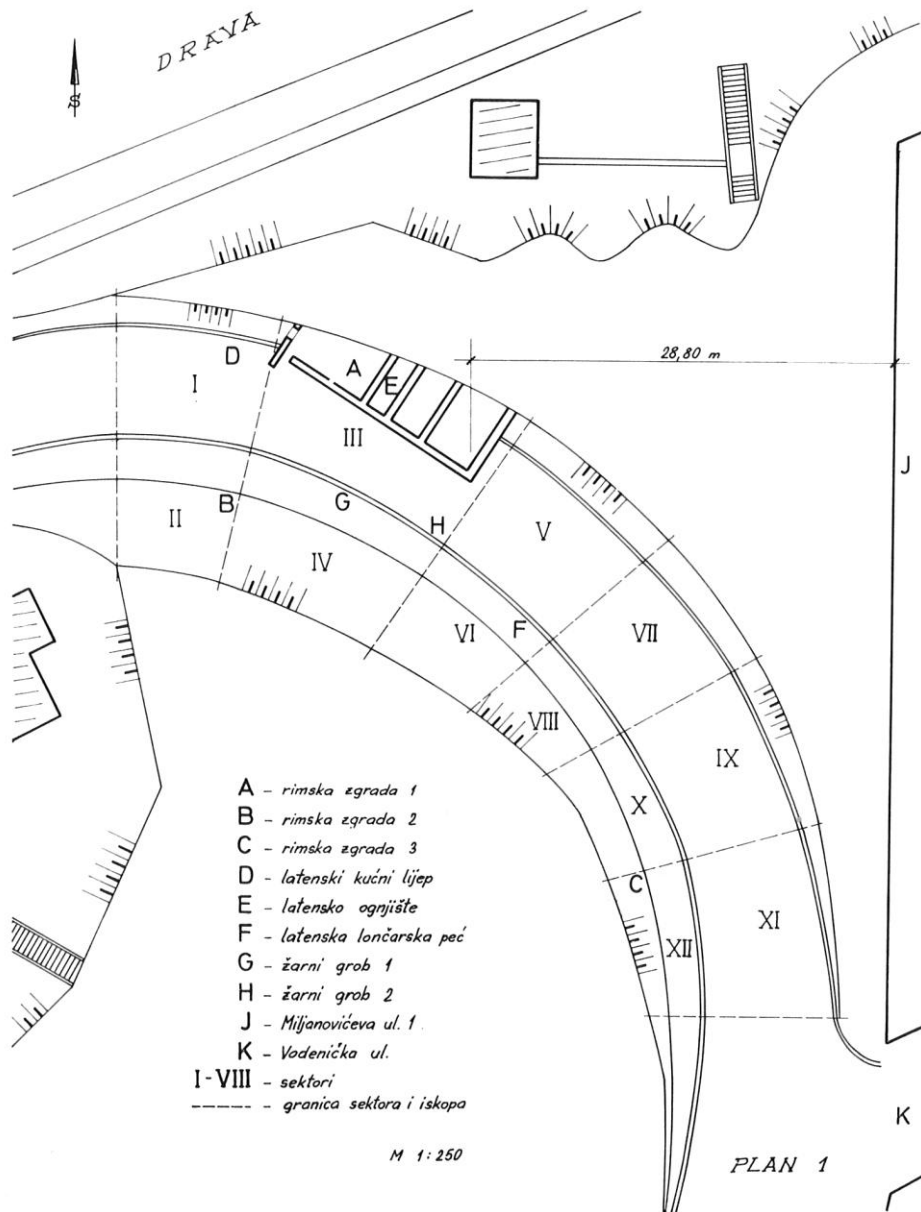
Der Autor beschreibt das Fundmaterial aus verschiedenen Epochen, das beim Ausschachten der Trasse für eine Strasse auf dem Anlageplatz in der Unterstadt im J. 1961 zum Vorschein gekommen ist. Da das Museum zu spät von diesen Erdarbeiten erfuhr, konnte man nur die übriggebliebenen Funde einsammeln und nur annähernd die Fundumstände feststellen. Zuerst wird eine Übersicht der bisherigen Funde aus der näheren Umgebung gegeben (zumeist handelt es sich um noch nicht publizierte Funde) aus der Hallstatt-, La Tène- und Römerzeit, auf Grund welcher der Schluss gebracht wird, dass auf diesem steilen Abschnitt des Draufers gegen Ende des IV. Jahrhunderts von Chr. das keltische Mursa entstanden ist. Etwas südlicher davon entstand dann die Römerstadt Mursa im II. Jahrhundert nach Chr. Die ältesten Funde in dieser ausgeschachteten Trasse für

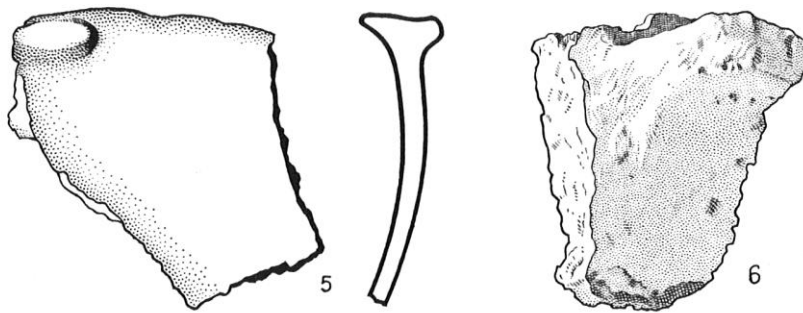
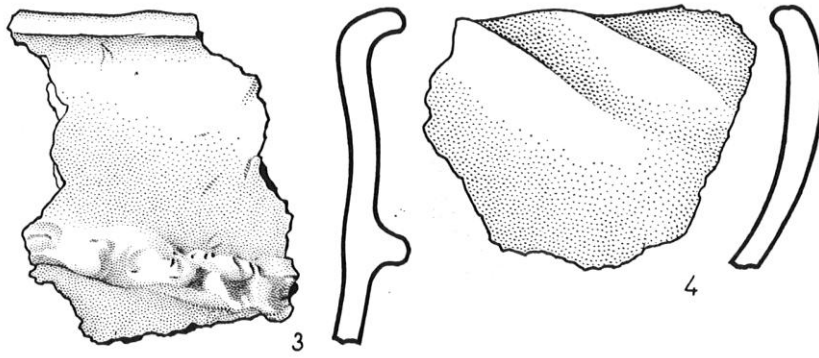
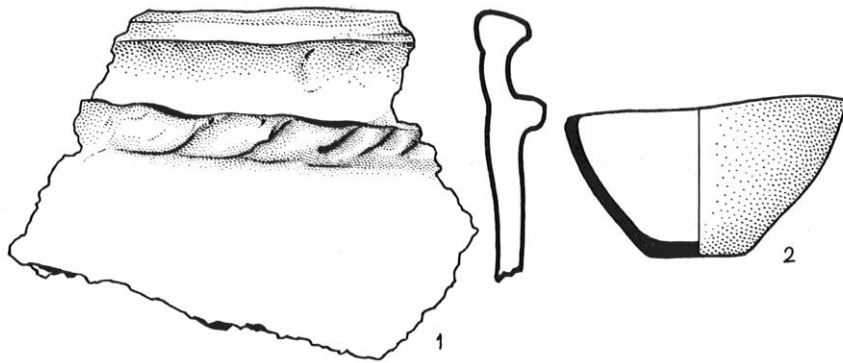
die Strasse auf dem Anlegeplatz sind zwei Urnengräber der späten Bronzezeit mit starken Einflüssen der Gruppe Baiernsdorf-Velatic, die wir nach K. Vinski-Gasparini¹² in die Phase II der Urnenfelderkultur des Zwischenstromlandes einordnen können. Aus dieser und einer etwas spätere Zeit wurden auch Bruchstücke ähnlicher Keramik gefunden, ebenso einige kleinere Gegenstände aus Bronze. In der La Tène-Zeit waren hier zahlreiche Abfallgruben und wahrscheinlich auch einige halb eingegrabene Erdhütten, die die früheren Schichten in Unordnung brachten. Aus diesen Gruben stammen viele Bruchstücke standarder grauer und graphitierter Gefässe, die in den La Tène-Fundplätzen der Umgebung Analogien haben, besonders auf der Nekropole auf der Ziegelei östlich von der Unterstadt.³²⁻³⁴ Abgesondert wurde ein leider fast ganz vernichteter Töpferofen gefunden, ebenso ein Herd.

Der Autor gibt die Beschreibung des Materials nach Arten gesondert, findet zahlreiche ältere Elemente in den Formen und Verzierungen und datiert es in das mittlere und späte La Tène. In dem La Tène-Gruben wurden auch Scherben feiner Keramik und Lampenbruchstücke aus der frühen Kanserzeit, die aus Norditalien im frühen I. Jahrhundert eingeführt wurden, gefunden. Das bezeugt auf eine gewisse Art die Fortdauer der autochtonen Ansiedlung bis ins I. Jahrhundert n. Chr.

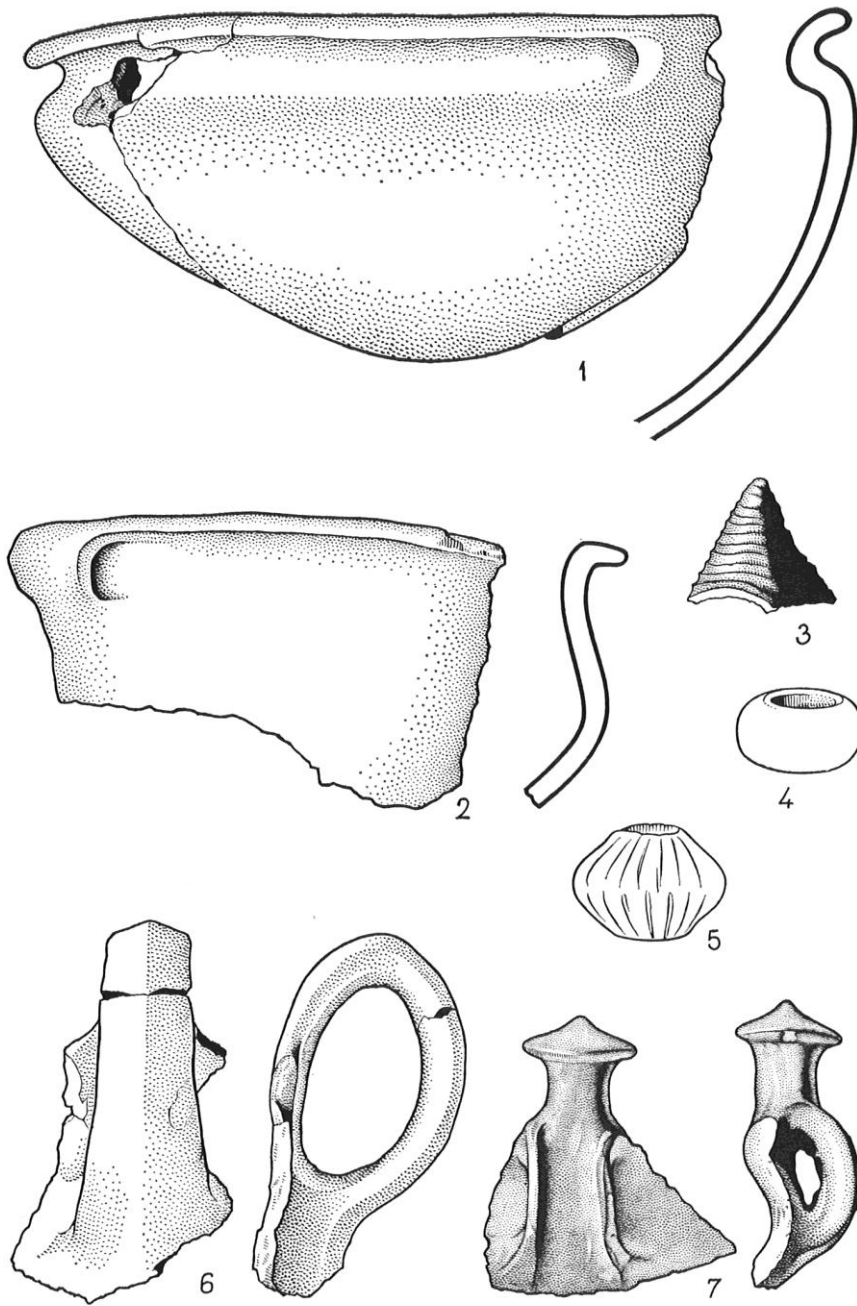
In diese Gruben waren Fundamente eines einfachen römischen Gebäudes aus Stein und Bruchstücken vom Baumaterial eines älteren Gebäudes eingegraben. Darunter befand sich auch bemalter Mörtel, so dass wir Gebäude wahrscheinlich in die Zeit der Erneuerung Mursas nach dem Einbruch der Markomannen, bzw. in das Ende des Zweiten und den Anfang des dritten Jahrhundert datieren können. Das zweite Gebäude lag auf der südlichen Seite der ausgeschachteten Strassenstrasse, in kleinerer Tiefe, aber hier wurde ein Fussboden aus Tonwürfeln festgestellt, während die Wände nicht festgestellt werden konnten. Oberhalb des Fussbodens und östlich davon sowie in den oberen Schichten der Gruben auf der nördlichen und südlichen Seite der Trasse wurden zahlreiche Scherben reliefer und glatter Terra sigillata, verschiedener feiner und gewöhnlicher Keramik, Fragmente von Lampen und Tonfiguren, von Gefässen aus Glas, von Ziegeln und Dachziegeln, einige kleinere Gegenstände aus Bronze und aus Eisen, das Bruchstück des Grabsteines eines Soldaten der legio II Adjutrix, das Bruchstück des oberen Feiles einer Ara und einige Münzen aus der Zeitspanne von Hadrian bis Valentinian gefunden. In einigen Fällen war dieses Material mit Keramikscherben aus der jüngsten Besiedlungszeit vermischt, d. h. aus den 18. und 19. Jahrhundert, der Zeit, in der die Gründung der Unterstadt nach der Befreiung Osijek von den Türken fällt. Da das Material zumeist mit Tierknochen, Russ und gebrannter Erde vermischt war, können wir zu dem Schluss kommen, dass der Teil des römischen Materials, in dem auffallenderweise spätantikes Material gänzlich fehlt, von nachträglichen Aufschüttungen dieses Terrains stammt, das in antiker Zeit, nördlich vom nördlichen Wall Mursas gelegen, nicht in den eigentlichen urbanistischen Raster eingeschlossen war. Auf diesem Terrain war etwas südlicher in spätantiker Zeit ein grösseres Verteidigungsbauwerk errichtet worden, dessen Reste noch am Anfang des vorigen Jahrhunderts sichtbar waren¹⁹ und zu dem wahrscheinlich auch die Überreste des dritten Gebäudes (die Fundamente einer Säule aus Ziegeln) das am südlichen Ende der Trasse gefunden wurde, gehören. Es scheint, dass nach dem Untergang Mursas im J. 443, als es von Atillas Hunnen endgültig zerstört wurde, auf dieser Stelle keine länger andauernde Besiedlung bis zum Anfang des 18. Jahrhunderts stattgefunden hat.

So zeigen uns diese Funde, von denen viele einer ausführlicheren Bearbeitung wert wären, was leider hier nicht möglich ist, die Folge der historischen Kontinuität von der Vorgeschichte über das römische Mursa bis zum heutigen Osijek.

Sl. 1.

Sl. 2.

T. I

1

2

3

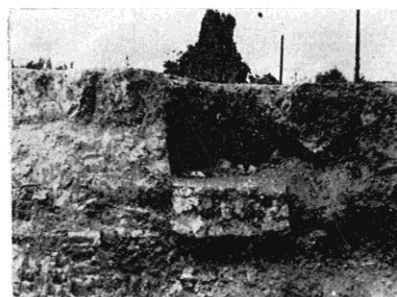

4

1. Pogled na dovršenu cestu u iskopu prema istoku
2. Tragovi zidova rimske zgrade 1 u sjevernom profilu
3. Jugoistočni ugao rimske zgrade 1 (zatečeno stanje)
4. Srednji dio sjevernog profila iskopa

1

2

3

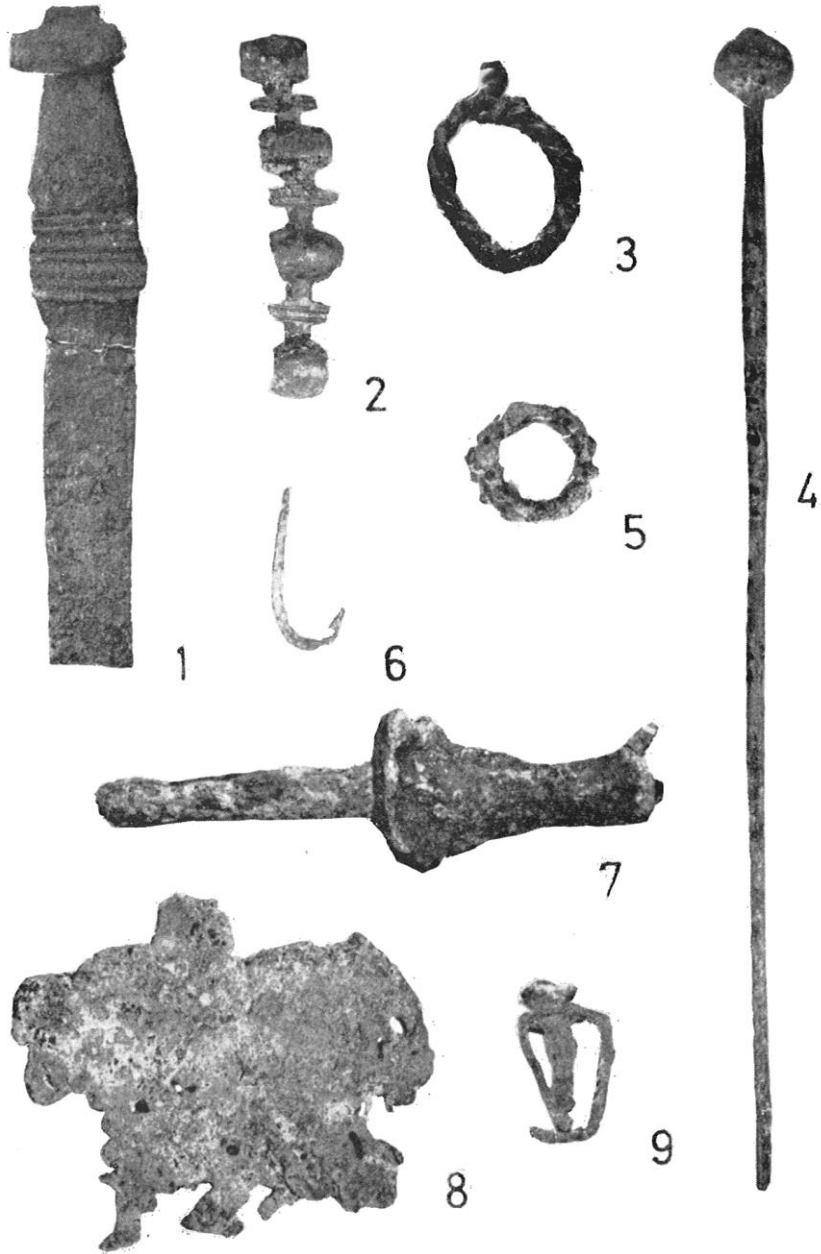
4

1. Sjeveroistočni dio iskopa (u zavoju)
2. Temelj stupa rimske zgrade 3 u istočnom dijelu iskopa
3. Jugoistočni kraj zapadnog dijela iskopa (u zavoju)
4. Jugozapadni kraj zapadnog dijela iskopa

T. III

T. IV

T. V

1

2

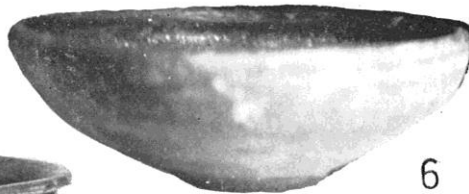
3

4

5

6

7

8

1

2

3

4

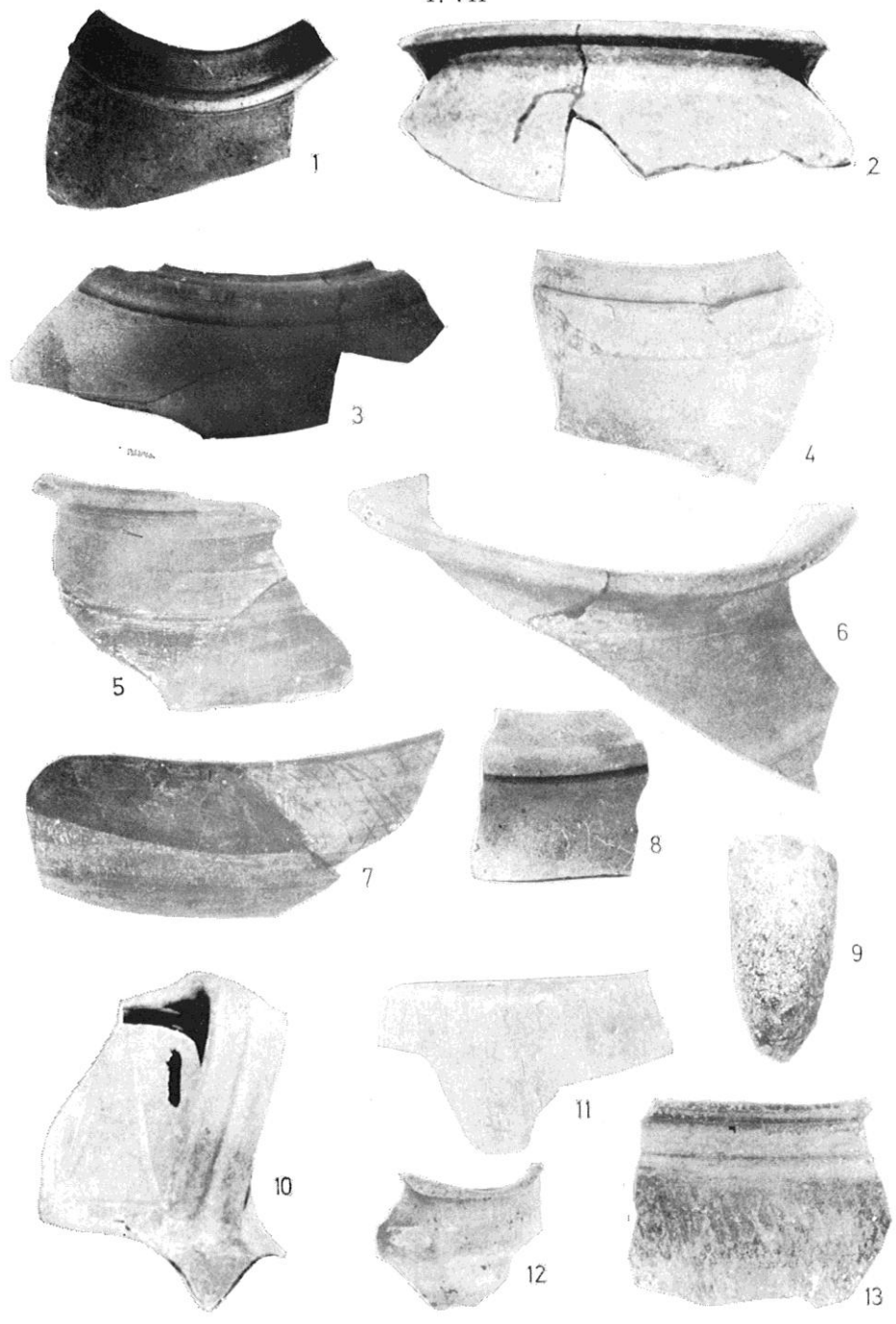

5

6

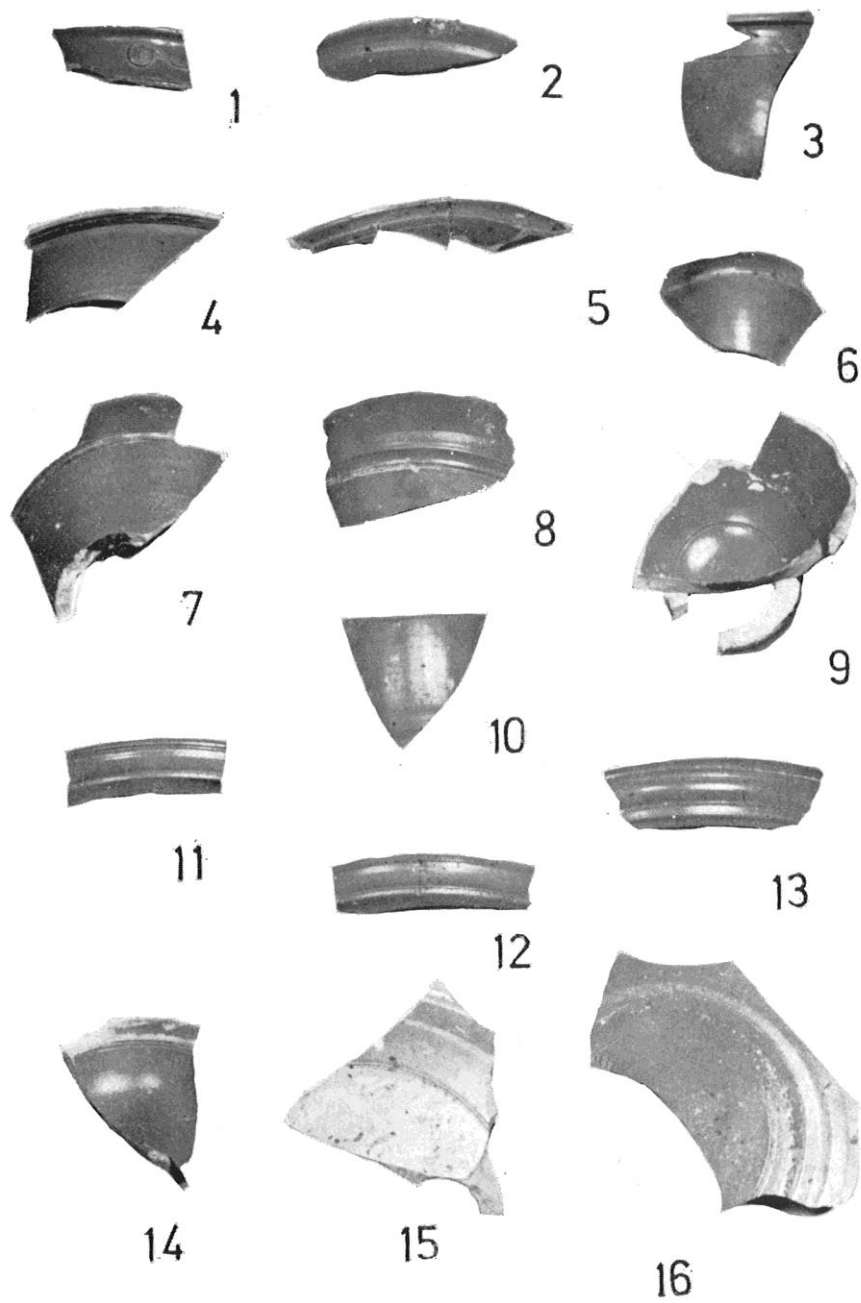
T. VII

T. VIII

T. IX

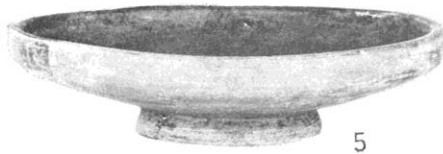
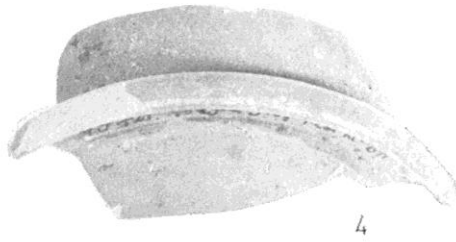
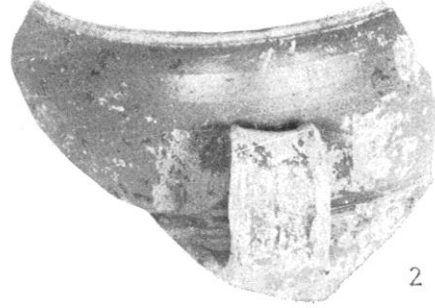
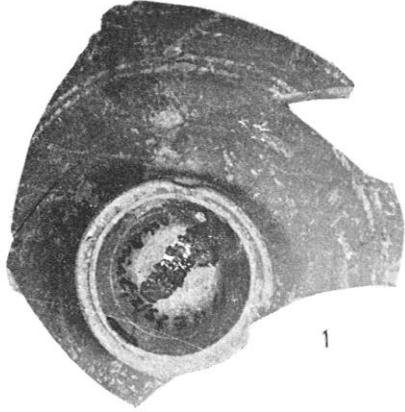

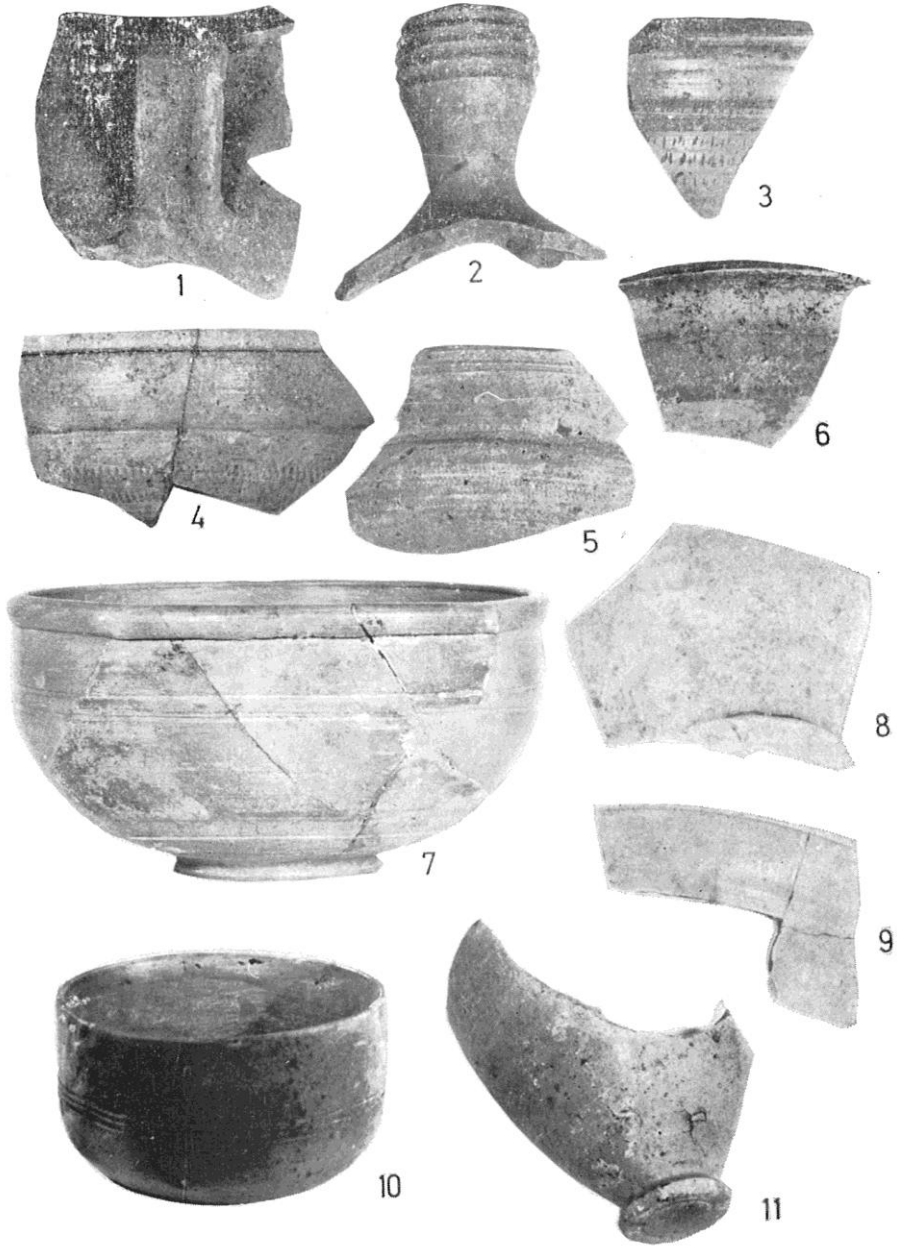
T. XI

T. XII

T. XIII

T. XIV

T. XV

1

2

3

4

5

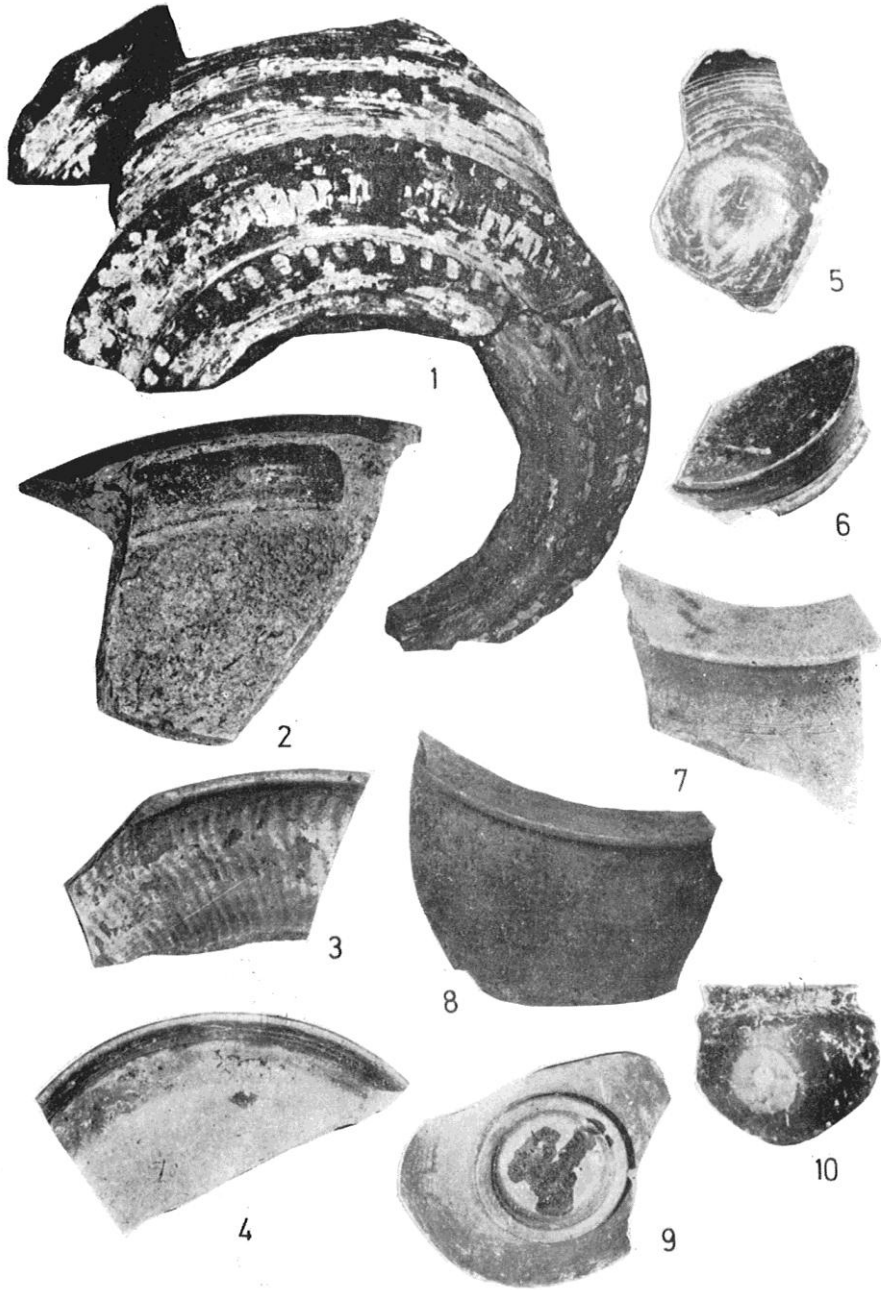

6

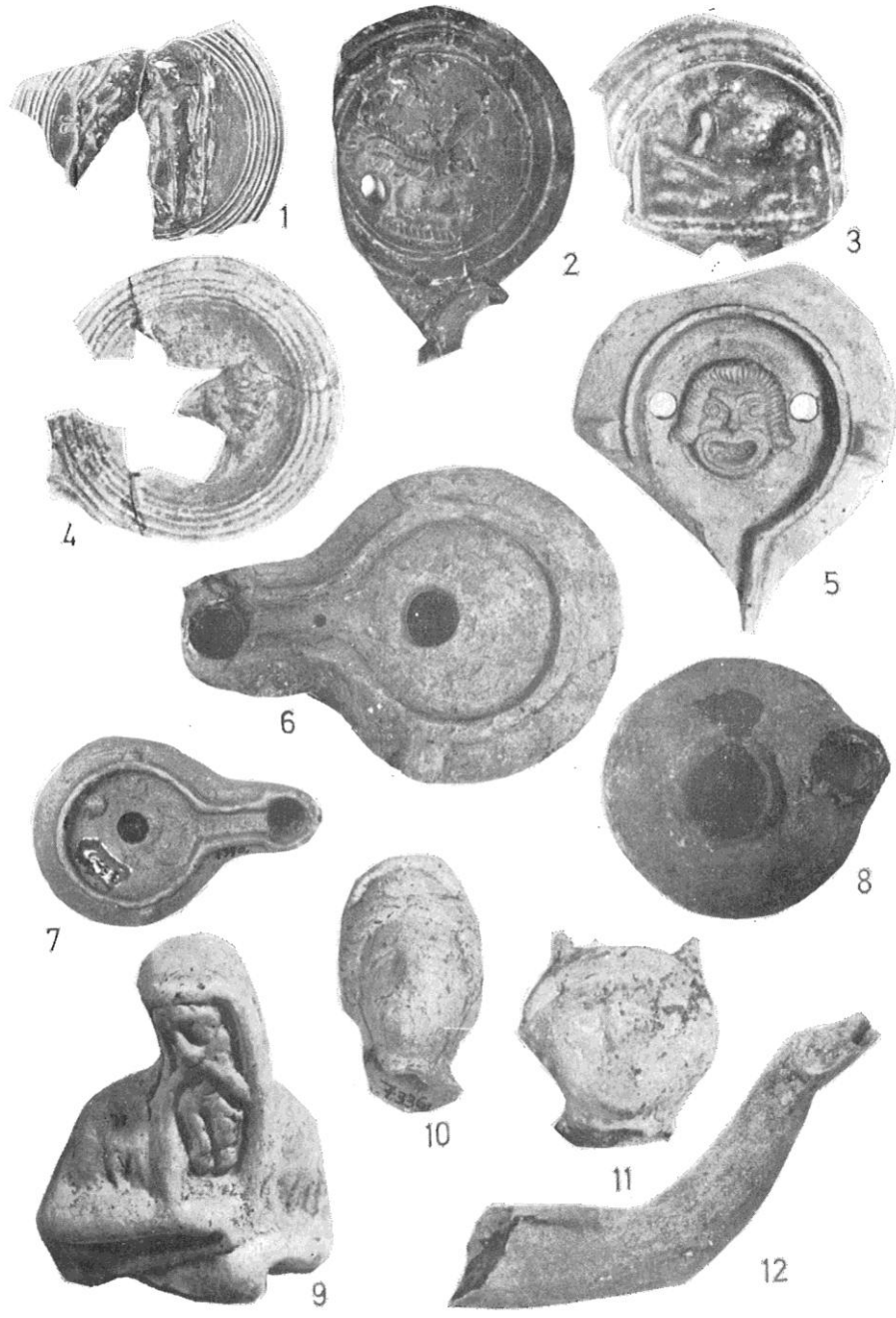

7

T. XVI

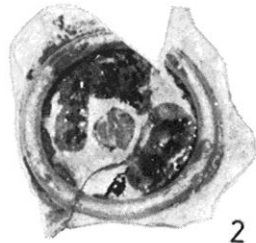
T. XVII

T. XVIII

1

2

3

4

5

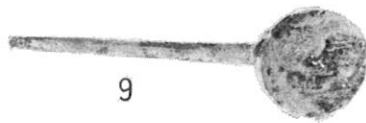
6

7

8

9

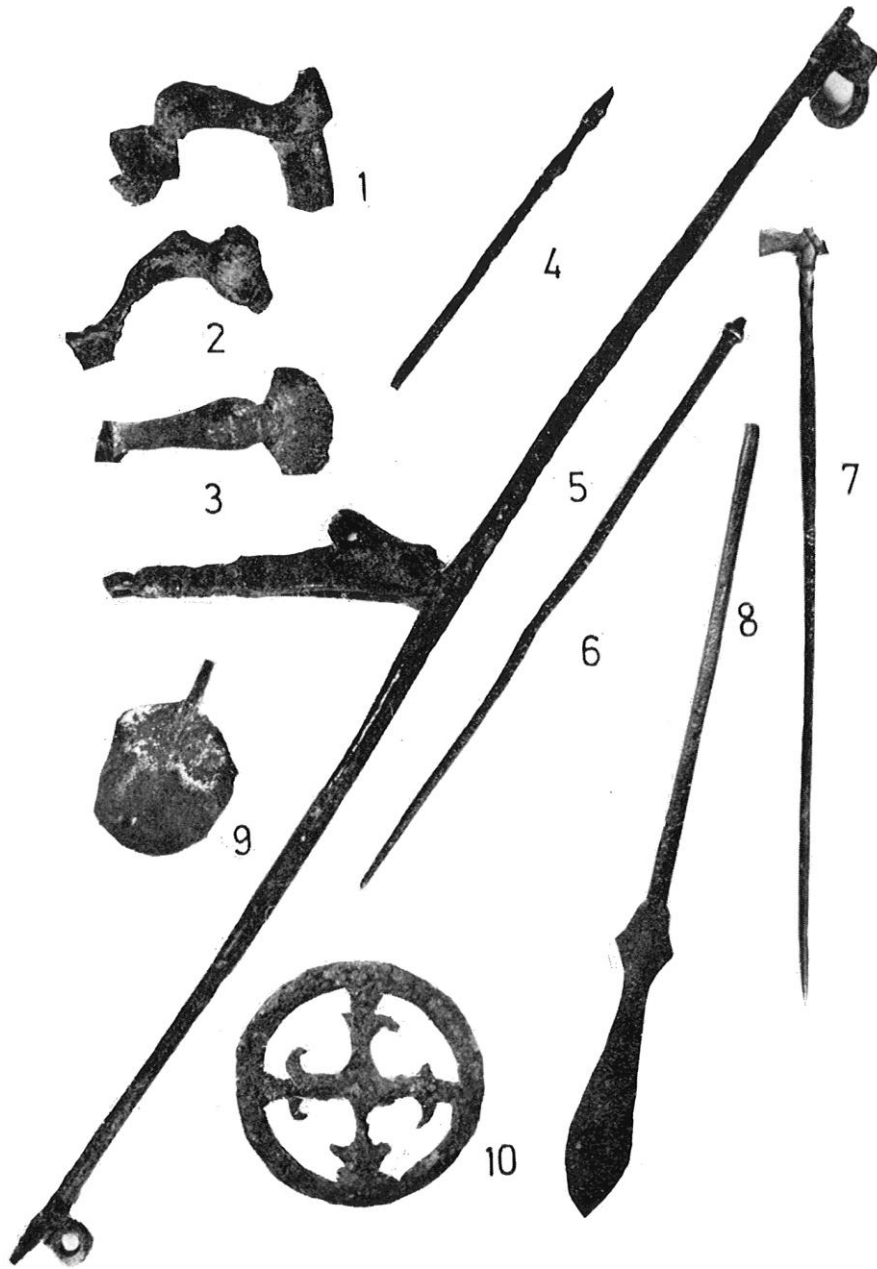

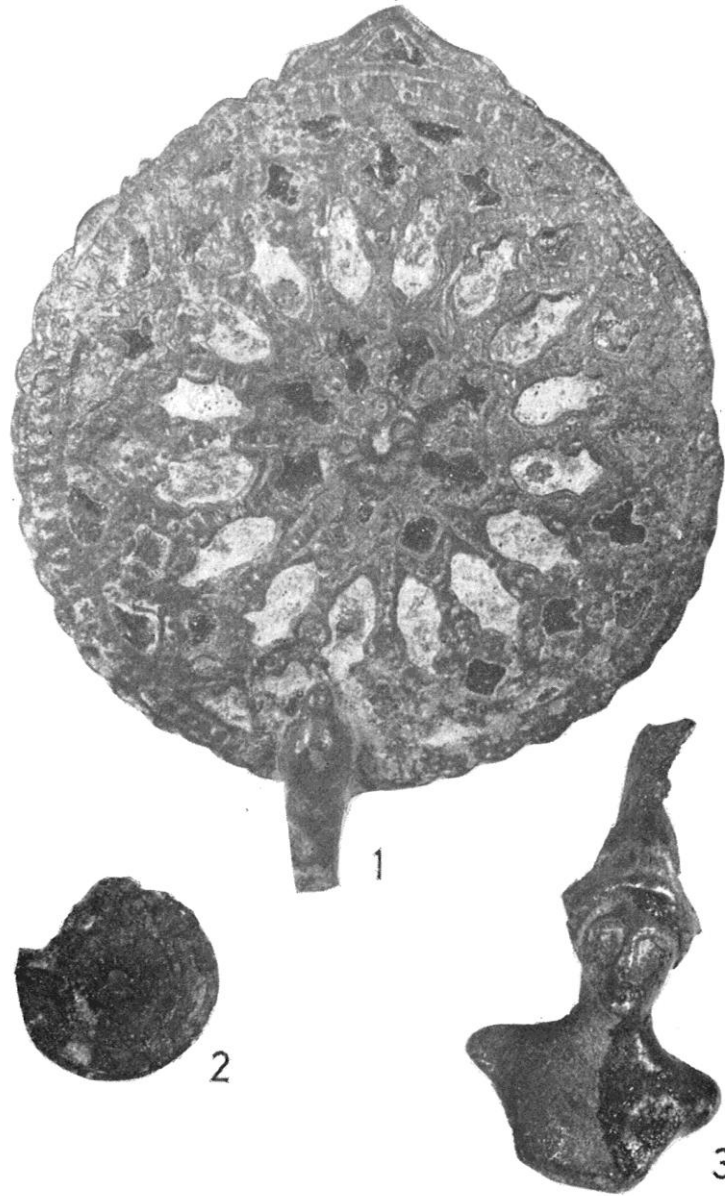
11

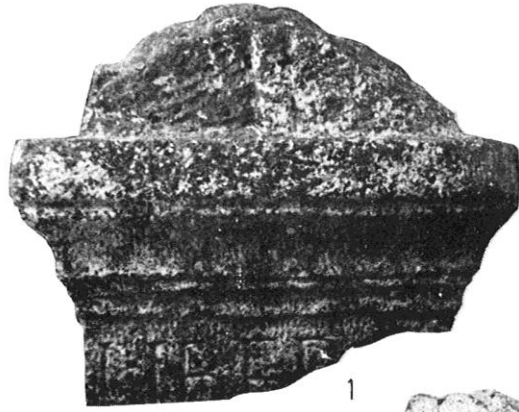
10

T. XIX

T. XXI

1

2

3

